

ДНЕВНИКЪ

(стенографски)

на

ХV^{то} обикновено Народно събрание Втора редовна сесия.

XXV заседание, понеделникъ, 4 мартъ 1913 г.

(Открито отъ прѣдседателя г. д-ръ С. Даневъ, въ 3 ч. 15 м. слѣдъ пладне)

Прѣдседателъ: (Звъни) Засѣданието се отваря. Моля секретаря г. Ванко Георгиевъ да провери отсъствающитѣ г. г. народни прѣдставители.

Секретарь В. Георгиевъ: (Прочита списъка. Отсъствуватъ г. г. народнитѣ прѣдставители: Несторъ Абаджиевъ, Янко х. Атанасовъ, Петъръ Бабаджановъ, д-ръ Мичо Багаровъ, Цанко Бакаловъ, Иванъ Балтаджиевъ, Димитъръ х. Баневъ, Пантелей Бурмовъ, Ангелъ Вачовъ, Велчо Велчевъ, Желю Влашки, д-ръ Георги Гаговъ, Лазаръ Георгиевъ, Стефанъ Георгиевъ, Стоянъ Георгиевъ, Витанъ Герасимовъ, Георги Губидѣльниковъ, Стефанъ Гжбовъ, Богданъ Дачевъ, Георги Дживизовъ, Георги Диневъ, Добри Добревъ, Иванъ Дочевъ, Иванъ Еневъ, д-ръ Димо Желѣзовъ, д-ръ Асѣнъ Златевъ, Георги Икономовъ, Димитъръ Икономовъ, Георги Илиевъ, Константинъ Илиевъ, Йовчо Киревъ, Петко Кировъ, Величко Козначки, Никола Константиновъ, д-ръ Тодоръ Кръстевъ, Герго Лаковъ, Тодоръ Лунгаловъ, Димо Марковъ, Исмаилъ х. Махмудовъ, Сюлейманъ Мемишевъ, Мехмедали Герей Месудовъ, Цани Миховъ, Димитъръ Мицайковъ, Иванъ Младеновъ, Димитъръ Нарлиевъ, Никола Начевъ, Теню Начевъ, Георги Нодковъ, Ахмедъ-бей х. Неджибъ-беевъ, Симеонъ Неновъ, Петъръ Папанчевъ, Иванъ Петровъ, Иванъ Пецовъ, Пеко Пешовъ, Стефанъ Пипевъ, д-ръ Константинъ Помяновъ, Иванъ Поповъ, Стефанъ Поповъ, Тошо Поповъ, Христо Поповъ, Василъ Радоевъ, Спиридонъ Рачевъ, Иванъ Русевъ, Стоянъ Русевъ, Стефанъ Савовъ, Иванъ Соколовъ, д-ръ Константинъ Списаревски, Илия Стаматовъ, Василъ Стаменовъ, Петъръ Станчевъ, Димитъръ Страшимировъ, Михаилъ Такевъ, Иванъ Таневъ, Апостолъ Урумовъ, Боянъ Ханджиевъ, Мехмедъ х. Хасановъ, Гавриилъ Цонковъ, Христо Черешаровъ, Тодоръ Чочевъ и Юмеръ Юсуфовъ)

Прѣдседателъ: (Звъни) Отсъствуватъ 81 души. Има значи изискуемия се кворумъ, за да може да се пристъпи къмъ дневния редъ.

Прѣди да сторя това, съобщавамъ на г. г. народнитѣ прѣдставители, че бюрото е разрѣшило отпускъ на слѣдующитѣ г. г. народни прѣдставители: на търновския Петко Кировъ — 5 дена, на радомирския Георги Диневъ — 10 дена, на шуменския Иванъ Дочевъ — 4 дена, на бѣлоградчишкия Киро Пановъ — 10 дена, на силистренския Тодоръ Пчеларовъ — 10 дена, на провадийския Георги Цонковъ — 4 дена, на силистренския Никола Георгиевъ — 10 дена, на трѣнския Иванъ Андрѣевъ — 2 дена, на добришкия Хасанъ-бей Абти-беевъ — 10 дена, на радомирския Раде Станоевъ — 5 дена.

Освѣнъ това, Народното събрание трѣбва да се произнесе по нѣкои заявления за отпускъ, а именно: фердинандскиятъ народенъ прѣдставителъ г. Иванъ Младеновъ моли, по болѣзнени причини, да му се разрѣши тридневенъ отпускъ. Моля г. г. народнитѣ прѣдставители, които сж съгласни да му се разрѣши този отпускъ, да си вдигнатъ ржката. (Болшинство) Събранието приема.

Разградскиятъ народенъ прѣдставителъ г. Димитъръ Икономовъ, който се е ползувалъ само съ петдневенъ отпускъ, иска сега шестдневенъ такъвъ по здравословни причини. Които г. г. народни прѣдставители приематъ да му се разрѣши този отпускъ, моля, да си вдигнатъ ржката. (Болшинство) Събранието приема.

Силистренскиятъ народенъ прѣдставителъ г. Петъръ Бабаджановъ иска седмодневенъ отпускъ, по важни домашни причини. Моля г. г. народнитѣ прѣдставители, които приематъ да му се разрѣши исканиятъ отпускъ, да си вдигнатъ ржката. (Болшинство) Събранието приема.

Орѣховскиятъ народенъ прѣдставителъ г. Никола Давидовъ, който се е ползувалъ досега съ шестдневенъ отпускъ, иска десетдневенъ такъвъ, по важни домашни причини. Които г. г. народни прѣдставители приематъ да му се разрѣши този отпускъ, да си вдигнатъ ржката. (Болшинство) Събранието приема.

Най-сетѣ айтоскиятъ народенъ прѣдставителъ г. Мурадъ-бей Джевдедовъ моли да му се разрѣши, по домашни причини, десетдневенъ отпускъ. Които г. г. народни прѣдставители приематъ да му се разрѣши исканиятъ отпускъ, да си вдигнатъ ржката. (Болшинство) Събранието приема.

Съобщавамъ на Народното събрание, че е постъпило отъ Министерството на финансите проекторѣшение, относително даване гаранция отъ държавата прѣдъ Българската земеделска банка, за отпусканитѣ отъ посѣдната заеми и храна за сѣме на бѣдното земеделско население въ царството прѣзъ 1912 и 1913 г. Това прѣдложение е раздадено на г. г. народнитѣ прѣдставители и ще се тури на дневенъ редъ въ идущето засѣдание.

Постъпило е едно питане отъ хасковския народенъ прѣдставителъ г. Никола Радевъ, отправено къмъ г. министра на войната. Запитвачтъ пита: (Чете)

„1. Извѣстно ли е на г. министра, че на раненитѣ и заболѣли на бойното поле офицери, евакуирани за цѣрене въ болницитѣ, находящи се въ старитѣ граници на държавата, имъ се плащатъ обикновени поледи (дневни) пари, понеже не били вънъ отъ границитѣ на държавата, когато на офицеритѣ, назначени коменданти на гари или на служба въ тилоовото управление на армията, или въ штабоветѣ на войсковитѣ части въ новоосвободенитѣ земи, имъ се плащатъ двойни поледи пари?

„2. Ако тоя фактъ ми е извѣстенъ и ако е вѣрнъ, взети ли сж мѣрки, за да се поправи тая висока и очевидна, споредъ мене, несправедливостъ, спрѣмо достоинитѣ и отличитѣ се изпълнители на своя отечественъ и служебенъ дългъ български офицери, които напушчатъ строя и частитѣ, които командуватъ, не по тѣхна вина и желание, а поради крайна необходимостъ — затова, че сж излагали живота си на неприятелския крушумъ, или пъкъ здравето си на разрушение въ влажни окопи и землянки, дѣто сж прѣкарвали цѣли седмици и мѣсеци?“

Питането ще се съобщи на надлежния министъръ, за да даде отговоръ въ идущето засѣдание.

Второ едно питане се отправя къмъ г. министъръ-прѣдседателя и министъръ на външнитѣ работи и на изповѣданията, отъ пирдопския народенъ прѣдставителъ г. Иванъ Толевъ. Това питане гласи: (Чете)

„Какви разпорѣждания, съгласно чл. 50 отъ конституцията, е направило правителството, за да се тури въ дѣйствиѣ законътъ за административното правосъдие, който е влѣзълъ въ сила на 1 септември 1912 г. И защо и до днесъ не е учрѣденъ Върховниятъ административенъ съдъ; когато, споредъ сжщия законъ, тоя съдъ трѣбваше да се учрѣди и да почне да функционира още на 1 октомври 1912 г., за която цѣль и биде разрѣшенъ на г. министра на правосъдието кредитъ за заплати и за вещевени разходи на Върховния административенъ съдъ за врѣме отъ 10 октомври до 31 декември 1912 г., въ размѣръ на 20.000 л. (законъ, вотиранъ на 14 мартъ 1912 г. и публикуванъ въ „Държавенъ вѣстникъ“ брой 74, отъ 3 априли 1912 г.)?“

И това питане ще биде прѣратено по надлежния редъ на г. министъръ-прѣдседателя, за да даде отговоръ въ идното засѣдание.

Пристъпямъ къмъ дневния редъ. Моля онѣзи отъ присѣтствующитѣ г. г. министри, които сж готови да отговорятъ на питанята, които сж имъ били отпавени въ миналото, или по-миналото засѣдание, да поискатъ думата.

Има думата г. министърътъ на вътрѣшнитѣ работи.

Министъръ А. Людскановъ: Г. г. народни прѣдставители! Бургазкиятъ народенъ прѣдставителъ г. Георги Николовъ ми е отправилъ едно питане, на което имамъ честта да отговоря днесъ. Питането се състои въ слѣдующето: (Чете) „Първо, извѣстно ли е на г. министра, че доста административни длѣжности въ новоосвободенитѣ земи се заематъ още отъ лица, свикани подъ знамената, назначени отъ военнитѣ власти да изпълняватъ тия длѣжности врѣменно?“

„Второ, ако това му е било извѣстно, защо досега не е направилъ потребното за назначаване на постоянненъ административенъ персоналъ, вмѣсто досегашния врѣмененъ?“

„Трето, мисли ли да назначи за въ бѣдѣще за въпроснитѣ административни длѣжности постоянни чиновници, като по тоя начинъ се даде възможностъ, врѣменно изпълняющитѣ тия служби да бѣдатъ прѣратени въ частитѣ си?“

„Четвърто, ако възнамѣрява да направи това, то докога ще могатъ тия назначения да бѣдатъ извършени?“

Имамъ честта да отговоря на почитаемия запитвачъ слѣдующето. Изначало, когато нашитѣ войски заемаха новоосвободенитѣ мѣста, на бърза ржка, военнитѣ губернатори отъ двѣтъ губернии — Лозенградска и Сѣрска — назначиха, наистина, извѣстно число административни чиновници, които тѣ имаха подъ ржка. Обаче съ врѣме, полѣка-лѣка, съ малки изключения — за които ще бѣде дума подиръ малко — всички тия административни чиновници, врѣменно назначени за такива, бѣха замѣстени и се замѣстватъ съ постоянни такива, взети било отъ самото мѣсто, или пъкъ командировани отъ тукъ да заематъ тѣзи мѣста. Така щото, на първата частъ отъ това питане: извѣстно ли ми е, че доста административни длѣжности сега имало съ такива чиновници, съобщавамъ на почитаемото Народното събрание и на г. запитвача, че „доста“ нѣма, а има всичко на всичко, доколкото зависи отъ мене, само петъ души, които заематъ такива мѣста: единъ окръженъ управителъ, единъ околийски началникъ и трима пристави. Това сж всичкитѣ такива лица по цѣлата администрация, въведена въ двѣтъ губернии.

Второ, (Чете) „Ако това му е извѣстно, защо досега не е направилъ потребното за назначаване на постоянненъ административенъ персоналъ“ — отговарямъ, че всички, лека-полека, ще ги замѣстятъ.

И трето, (Чете) „Мисли ли да назначи за въ бѣдѣще на въпроснитѣ административни длѣжности постоянни чиновници“ — намѣрявамъ за въ бѣдѣще да назнача само постоянни чиновници, само хора, които не сж повикани подъ знамената.

За тѣзи петимата, които се намиратъ още на служба и отъ които троицата сж доброволци, а само двоцимата подлежатъ на военна повинностъ, имамъ да дамъ слѣдующитѣ обяснения на почитаемото Народно събрание. Подиръ размѣната на телеграми — не отсега, а отъ много по-рано, понеже постоянно замѣствамъ бившитѣ врѣмenni длѣжности съ постоянни — съ военния губернаторъ отъ Сѣресъ — защото за въ останалата частъ въ новоосвободенитѣ мѣста нѣма такива длѣжности — военниятъ губернаторъ отъ Сѣресъ не еднократно ме моли да оставя врѣменно назначения окръженъ управителъ въ Кукушъ и околийския началникъ въ Кукушъ, както и тримата пристави: въ Нигрита, въ Солунска селска околия и въ Сѣресъ, като ми казва, че тѣй като за тѣзи мѣста се изискватъ само опитни хора, които да познаватъ мѣстнитѣ условия, а тѣзи лица отъ самото начало сж вече свикнали съ мѣстнитѣ условия, знаятъ много добръ службата, която въ тѣзи околии,

които ви споменахъ — Нитритска, Солунска селска и Сърска — е много трудна — прочее, военниятъ губернаторъ отъ Съресъ ме моли да ги остава върменно, защото, иначе, не може да отговаря за реда тамъ. Нѣма съмнѣние, че неговото ходатайство, което се основава на положението, изработено отъ главнокомандующия, за управлението на тѣзи страни, е умѣстно, и азъ задържахъ само тия петъ души чиновници, тримата отъ които сж доброволци, както казахъ, а двоицата подлежатъ на редовна военна повинност и сж назначени не отъ менъ, а по предложение отъ върменнитъ военни власти. И азъ ще ги държа още малко и при първата възможностъ, която ще ми се удаде, ще ги освободя и ще ги замѣстятъ съ постоянни.

Прѣдседателъ: Има думата народниятъ прѣдставителъ г. Георги Николовъ.

Г. Николовъ: Г. г. народни прѣдставители! Отговорътъ, който се даде на моето питане отъ уважаемия министъръ на вътрѣшнитъ работи, не е пъленъ. Г. министърътъ посочи, че само петъ сж лицата, които били свикани подъ знамената и върменно заемали административна длъжностъ въ новоосвободенитъ земи. По моитъ свѣдѣния, обаче, тѣ най-малко сж шестъ, защото вънъ отъ лицата, които бидоха обозначени отъ г. министра, на мене е познато още и друго едно лице, което заема административна длъжностъ. Това лице се казва Зелковъ. Азъ самъ даже съмъ виждалъ бумаци, изходящи отъ Сърското военно губернаторство, подписани отъ него, като главенъ секретаръ на въпросното губернаторство. Значи, отъ самия този фактъ става ясно, че случантъ, съ които се е занималъ г. министърътъ, не сж всичкитъ случаи на административни длъжности, заемани отъ военни лица, а че съществува най-малко още единъ новъ случай отъ тия, които бѣха изброени. Можеби, че не заслужава да се занимава Народното събрание съ този единиченъ случай, ако лицето, за което е дума, заемаше една второстепенна или третостепенна длъжностъ. Но когато е дума за една длъжностъ, която идва слѣдъ губернаторската — такава поне я е създавалъ губернаторътъ или пъкъ самото лице, което носи името главенъ секретаръ, менъ ми се струва, че ми се налага дългъ, като народенъ прѣдставителъ, запознатъ съ случая, да питамъ уважаемия г. министъръ на вътрѣшнитъ работи и да искамъ единъ по-пъленъ отговоръ по този случай. Менъ ми се струва, че военниятъ губернаторъ може още да вика отъ войската — при бързината или при липсата на други хора въ първо време — хора за военнослужащи, за второстепенни и третостепенни мѣста, но когато е дума за назначение главенъ секретаръ при едно губернаторство, длъжностъ, която въ Лозенградското губернаторство не съществува, струва ми се, че тъймо г. министърътъ на вътрѣшнитъ работи ще трѣбва да бѣде лицето, чиято дума да бѣде окончателна и рѣшителна за назначението и за държането на това или опова лице. Азъ съмъ доволенъ отъ отговора, но ще моля тия ми бѣлѣжки, относително този шести случай, да се иматъ прѣдъ видъ отъ уважаемия министъръ на вътрѣшнитъ работи.

Прѣдседателъ: Има думата г. министърътъ на вътрѣшнитъ работи.

Министъръ А. Людскановъ: За да не остане никакво съмнѣние у г. запитвача, ще му дамъ обяснение, сега, веднага. Азъ моля г. Николова да вземе бюджета на новоосвободенитъ мѣста и тамъ ще види, че такава длъжностъ, за каквата той говори сега, по Министерството на вътрѣшнитъ работи, въ военното губернаторство въ Съресъ, не съществува. Слѣдова-

телно, азъ не мога да му отговоря на това питане. И азъ знаа, че при военния губернаторъ въ Съресъ има командировани или взети отъ него нѣколко лица да му помагатъ. Такова лице е началникътъ на щаба му и чиновникътъ за особени поръчки, или главниятъ секретаръ, или ординарецъ — все едно — това е господинътъ, за който се споменава тукъ и за който не мога да кажа друго, освѣнъ това, че си гледа много добръ работата. Това е за Съресъ, а запитвачътъ самъ призна, че въ Лозенградъ не съществува такава длъжностъ. Това, което съществува по моето вѣдомство въ Съресъ, е единъ управителъ, назначенъ отъ мене и единъ съвѣтникъ по административната частъ — управителъ въ Сѣверна-България, пакъ назначенъ отъ мене, когото съмъ командировалъ тамъ. Сега, ако военниятъ губернаторъ въ Съресъ си е вземалъ за нуждитъ на управлението, нѣкое военно лице, било отъ офицерски чинъ или отъ по-доленъ, което да му помага, това е негова работа и азъ не мога да му се мѣся въ това. Азъ така разбирамъ запитвача, че лицето, за което е дума, е било прикомандирано въ качеството му на воененъ къмъ военния губернаторъ, за да му помага въ канцеларията. А билъ той Зелковъ, Стоянъ, или Иванъ, не мога да знаа и не се интересувамъ. И вѣрвамъ, че г. Николовъ ще се съгласи съ менъ, че въпросътъ: да-ли може да се прикомандира къмъ военния губернаторъ нѣкое лице, или нѣкой доленъ чинъ — което може да има много добри административни способности, какъвто е г. Зелковъ, бившиятъ окръженъ управителъ и което лице може да бѣде само отъ голѣма полза — не е така важенъ, за да се занимава съ него почитаемото Народно събрание.

Прѣдседателъ: Има ли нѣкой отъ другитъ г. г. министри да отговори на нѣкое питане?

Министъръ И. Пѣвъ: Нѣма.

Г. Николовъ: Моля да се отбѣлѣжи, че отъ новия отговоръ на г. министра не съмъ доволенъ и ще обърна питането си на запитване.

Прѣдседателъ: Пристъпваме къмъ дневния редъ: продължение на разискванията по първото четене на законопроекта за допълнение закона за народното просвѣщение.

Има думата народниятъ прѣдставителъ г. д-ръ Христо Мутафовъ.

Д-ръ Х. Мутафовъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! Дебатитъ, които станаха въ камарата прѣзъ послѣднитъ двѣ засѣдания, ангажираха пълното ни внимание и всички ни интересъ къмъ едни събития отъ съвсѣмъ другъ характеръ, отколкото е материята, по която днесъ ще започнемъ ново разисквание и спорове. И много естествено. И днесъ ние сме още подъ впечатлението на това, което се дебатира прѣди два дни, ние сме още подъ впечатлението на това, което стана вчера, тукъ въ тая зала, при единъ многолюденъ напливъ отъ делегати, които се интересуватъ отъ съвсѣмъ други обществени въпроси, които се интересуватъ отъ събитията, които, тъй да се каже, тегиатъ надъ всички ни отъ извѣстно време насамъ. И ако ние днесъ трѣбва да измѣнимъ настроението си, и съ по-други чувства, съ по-друга мисълъ да пристѣпимъ къмъ работа, това, вѣроятно, се дължи на обстоятелството, че не еднакво се схваща отъ всички ни момента, който прѣживяваме, не еднакво прѣпѣнка се дава на събитията, които прѣживява нашата страна. Излизамъ на трибуната не съ цѣлъ да отегча положението на г. министра, който ще има да защитава законопроекта по измѣненното на закона за народната просвѣта, но да направя една изповѣдь — защото на тая трибуна

народните представители се изповѣдватъ прѣдъ народа — както и г. министърътъ направи своята изповѣдъ, чрѣзъ самия законопроектъ. И азъ ще моля почитаемото народно прѣдставителство съ всичката сериозностъ наново да се прѣнесе въ областта на една материя, съ която макаръ сега и да не ни е при сърце да се занимаваме, но дължимъ, съ всичката сериозностъ, внимание на обсъжданията по нея, които станаха и ония, които ще има да станатъ, за да можемъ да изпълнимъ своя дългъ сѣ тъй, както сме навикнали. Защото, ако съ особено неудоволствие пристѣпваме къмъ третирането на тази материя, то не е затуй, че — нека признаемъ — не сме готови, или не можемъ да извикаме въ паметта и съзнанието си ония мисли и убѣждения, които имаме по учебната политика — прѣдметъ на този законопроектъ, а защото ние схващаме обидността на положението, въ което се поставяме. Прѣдъ наличността на моментитѣ, които прѣживяваме, при тая сублимностъ, при тая тържественостъ, която тѣ иматъ и която ние схващаме съ всичката сериозностъ, ние се поставяме въ едно обидно и, даже, бихъ казалъ, въ едно оскърбително положение, като пристѣпваме да третираме друга материя, при съзнанието, че цѣлото общество, че всички обществени слоеве, а най-вече ония, които най-прѣко сѣ заинтересовани отъ тая материя — учебната, днесъ изпълняватъ единъ върховенъ дългъ, бихъ казалъ даже — свещенодѣйствува въ прѣдъ олтаря на отечеството. Азъ не съмъ любителъ на грѣмливи фрази и не бихъ искалъ да се вдавамъ въ нѣкакви патетически тиради — патосътъ е излизанъ въ подобни случаи — но ще се съглася, г. г. народни прѣдставители, че когато моментитѣ сѣ такива, каквито ги нарисовахъ, и ние сме заставени да се отвлѣчемъ на друга страна, това би могло да се уподоби, да се сравни на оскърблението, което бихте изпитали, намирайки се въ единъ храмъ, прѣдъ който, съ обнажени глави и унесени души, богомолцитѣ се прѣдаватъ на своитѣ молитви, на своитѣ възжелания, стремления и упования и въ тоя моментъ би влѣзълъ нѣкой залутанъ, вдаденъ въ себе си, който — не искамъ да кажа, че би се прѣдалъ на безчинства — въ всѣки случай, би се прѣдалъ на нѣщо, което не стои въ прѣка връзка, а възнѣ отъ службата въ храма — чувството, на оскърбление, което богомолцитѣ биха изпитали при такова едно положение, е чувство, което изпитваме и ние днесъ, когато сме заставени да говоримъ за една материя, която не ни бѣ желателно да застъпваме и третираме въ момента, когато имаме по други задачи, по други въпроси, които тегнатъ надъ насъ и съ които трѣбва да се занимаваме. Казахъ, това сѣ дължи, най-сетнѣ, на различното схващане, помежду ни, за работата, която бихме могли да вършимъ и за моментитѣ, които биха могли да бѣдатъ счтени като най-удобни за тая или друга работа. Не искамъ да бѣда дългъ, защото тия, които говориха прѣди мене, почти изчерпаха въпроса, колкото се касае до неговата, тъй да се каже, фактическа страна; азъ бихъ искалъ да говоря не като професионалистъ, не като педагогъ или учителъ; азъ бихъ искалъ да обърна вниманието на почитаемото Народно събрание на друга страна на въпроса. Въпросътъ за мене има социална и политическа страна. И тъкмо когато дадемъ по-голъмо тежкение на тая страна на въпроса, тогава повече се убѣждаваме, че не бѣше днесъ момента да се занимаваме съ единъ въпросъ, който е, *par excellence*, за мене социаленъ и политически въпросъ, а не само педагогически. Защото учебната политика може да се състои отъ много елементи, но два сѣ съществени, съ които се бори въ нея: отъ една страна, това е учителскиятъ персоналъ, отъ друга страна — това сѣ дѣлата, на които ще има да се дава възпитание и обучение. И когато могатъ да бѣдатъ засегнати единитѣ въ бо-

равенето съ учебна политика, засѣгатъ се, безспорно, и самитѣ дѣца, самитѣ родители, гражданството, което има всички интересъ да се даде едно планомерно възпитание и образование на подрастващото поколение. И ако това е така и не се гледа повърхностно на въпроса — да се внесе набързо единъ законопроектъ за извѣстни поправки, които сѣ се сторили на г. министъра, че трѣбва да се прокаратъ днесъ, защото той чувствува, че тия измѣнения сѣ належащи — а се касае да се затрогне единъ въпросъ, който ще засегне повече социални и политически елементи, менъ ми се чини, че току така не можемъ да отдадемъ на нѣкакво настроение или щение на г. министъра факта, че той ни внася единъ законопроектъ и иска да ни сезира съ него. Азъ мисля, че той въ дадения моментъ иска да прави политика и политика, даже, много по-значителна, отколкото при много други законопроекти, които сме разглеждали, и които тоже иматъ своя малко-много политически характеръ. Да се прави политика въ тоя моментъ, това би могло да се оправдае, ако дѣйствително обстоятелствата и на насъ, и на надлежния министъръ подсказваха или можеха да ни наведатъ на убѣждението, че учебната политика, която досега е била водена отъ нашитѣ министри, не издържа критика, и законитѣ, въ които тя се е изразила, въ които, тъй да се каже, тя е добила извѣстна опрѣдѣлена форма, сѣ порочни въ своята основа или страдатъ отъ недостатѣци, нуждаятъ се отъ поправки. Това, обаче, би трѣбвало, споредъ мосто дълбоко убѣждение, да бѣде почувствувано отъ всички насъ и отъ цѣлото общество, за да бихме могли да повѣрваме, че г. министърътъ съ своя законопроектъ излиза да даде удовлетворение на едно течение въ обществото, а не да удовлетвори една мимолѣтна своя прищевка — да внесе и той извѣстни измѣнения, или както казаха нѣкои отъ прѣдговорившитѣ оратори, да издѣбне момента и направи едно голѣмо прѣобразоване, което далечъ не удовлетворява теченията, създадени въ обществото, и нуждитѣ, съзнати отъ всички, за да бихме могли добросъвѣстно, *de bonne foi*, съ спокойна съвѣсть да вдигнемъ рѣка за тѣхъ. Азъ за мене си ще изповѣдамъ, па и вие всички, г. г. народни прѣдставители, вървамъ — доколкото можахъ да узная настроението на всички срѣди между васъ — ще признаете, че абсолютно никаква потрѣба въ тая областъ отъ ново законодателстване не се чувствува нито въ обществото, нито пъкъ между насъ, народнитѣ прѣдставители. Миналата година имаме случаи да се занимаемъ съ законопроекта на г. Бобчева, който бѣше доста пълненъ и изчерпателенъ и който измѣни много и много нѣща въ съществуващия дотогава законъ за народното просвѣщение. И когато още не сме опитали, тъй да се каже, не сме приложили почти нищо отъ онова, което той създаде, неуже-ли пакъ се почувствува нужда, наново да бъркаме въ тая материя, пакъ да правимъ промѣни, пакъ да правимъ измѣнения? Азъ бихъ се съгласилъ съ нѣкои дробни измѣнения; споредъ мосто дълбоко убѣждение и съзнание, обаче, и както се лапсера и отъ моитѣ другари тукъ, отъ тая трибуна, измѣненията, които законопроектътъ цѣли, не сѣ тѣй малозначущи и дребнави. Напротивъ — азъ бихъ си позволилъ тоя изразъ — той булверсира цѣлата учебна система у насъ, цѣли много по-далеко и иска да създаде измѣнения, отъ които министърътъ, който внася законопроекта, очаква резултати, каквито той желае. И ако ние по принципъ се държимъ отрицателно къмъ тоя законопроектъ, то е, едно, защото ние не схващаме належаща нужда да се дѣйствува пакъ въ тая областъ да се измѣни законътъ, отъ една страна, и защото, отъ друга страна, не сме проникнали отъ умѣстността на всички ония измѣнения, които г. министърътъ фактически внася въ закона за про-

свѣтата чрѣзъ своя законопроектъ. Законопроектътъ внася редъ измѣнения, макаръ и да се състои само отъ шестъ члена, и той достатъчно очертава една нова политика, каквато иска да игнорира министърътъ на просвѣщението г. Пѣевъ. И за това азъ не бихъ искалъ на нѣкаква си случайностъ да отдамъ внасянето на законопроекта, нито мисля, че този законопроектъ, като мине, както всички други законопроекти, набързо въ Народното събрание, я остави, я не остави нѣкакви слѣди въ народната просвѣта. Напротивъ, азъ виждамъ и планомерностъ, и добръ обмислена работа отъ страна на г. Пѣева, като единъ познавачъ на учебното дѣло, и още, отъ друга страна, прѣдвиждамъ, че ще има важни послѣдци, когато законопроектътъ стане законъ и се приложи по-нататъкъ, защото безпѣлно не може да дѣйствува г. министърътъ на народното просвѣщение. Политиката е схващане и разбиране на нуждитъ на държавата и обществото и желание, стремление да бѣдатъ тѣ задоволени, като се въздѣйствува на държавата и обществото, споредъ разбирането, което имаме. Споредъ политиката и разбирането на г. министра, ще бѣде насочено и неговото желание да измѣни закона съ тия шестъ членчета, които ни се прѣдставятъ въ законопроекта.

За тая политика, на която ние съгледваме, че се чертаятъ основитѣ, азъ, поне за мене си, не мога да се изкажа одобрително. Защото още първиятъ членъ отъ законопроекта, който създава най-важния новъ институтъ — областния училищенъ съвѣтъ — и за който съществува единъ мотивъ въ изложението на мотивитѣ на законопроекта, че той цѣли децентрализация на учебното дѣло, или по-добъръ на администрацията въ областта на учебната политика, той членъ, споредъ мене, засѣга една важна страна на въпроса и далечъ не го разрѣшава тъй, както гласятъ самитѣ мотиви на законопроекта. Азъ много добръ разбирамъ, че може да стане административна децентрализация, безъ да става въ сжщностъ децентрализация отъ таквъ характеръ, какъвто ние обикновено разбираме, когато се говори за децентрализация, именно децентрализация отъ социално-политична страна, т. е. да се даде възможностъ на по-широкъ кръгъ отъ хора, на самото общество, на самата народна маса непосредствено да дѣйствува, да борави въ дадена областъ, била тя стопанствена, политическа, или, както е въ случая, народо-просвѣтна. И насъ по-скоро ни интересува послѣдната страна на въпроса, отколкото административната децентрализация. А именно тая послѣдна страна на въпроса, абсолютно съ нищо не е засегната въ законопроекта, и институтитѣ, които се създаватъ съ него, ни най-малко нѣма да допринесатъ къмъ такава децентрализация, която да поставя, тъй да се каже, въ контактъ самата народна маса съ учебното дѣло или, по-добъръ, да постави непосредствено въ ржцѣтъ на народа дерижирането и чертанието насоката на народната просвѣта и жтищата, които тя ще има да измине. Административната децентрализация, каквато се прѣдвижда въ законопроекта, е нищо повече отъ прѣнасяне или прѣхвърляне на известни права и прерогативи, каквито досега има централната властъ на народното просвѣщение, върху шестъ областни училищни съвѣти и шестъ областни дирекции, начело съ единъ директоръ и даденъ съставъ, който е изложенъ въ самия законопроектъ.

И туку би могло да става въпросъ, доколко е рационално това прѣхвърляне на права и прерогативи, които има Министерството на народното просвѣщение, върху шестъ отдѣлни съвѣти. Въ името на какво би могло да бѣде извикано такова отнемане на права, каквито има Министерството, и повърляването имъ на отдѣлни дирекции по просвѣтата? Мотиви за това азъ не можахъ да намѣря въ законопроекта, но, доколкото бихъ могълъ да си ги

прѣдставя и доколкото биха могли да ни бѣдатъ изнесени отъ защитниците на законопроекта, не сж отъ естество да ни убѣдятъ, че тѣ оправдаватъ измѣнението и че дѣйствително ще ни дадатъ нѣщо такова, чинито благоприятни сѣтнини да почувствуваме малко по-късно. Напротивъ, споредъ мене, до като до днесъ чрѣзъ административната децентрализация ние можехме да държимъ отговорни министра и неговитѣ началници, чрѣзъ които най-вече се дирижира учителскиятъ персоналъ — да не кажа, че се чертае насоката на учебната политика, защото затова имаме другъ по-висшъ институтъ при министерството — докато можехме да държимъ отговорни единъ министъръ и неговитѣ началници въ министерството и докато можехме да разчитаме всѣта на тѣхното просвѣтно държане при административна децентрализация, която се прокарва въ законопроекта, учителскиятъ персоналъ ще има да се разпръва съ шестъ областни училищни съвѣта, въ които влизатъ лица, които далечъ не гарантиратъ нито свобода на дѣйствие, нито справедливостъ, нито коректностъ въ държането спрямо учителския персоналъ. Нѣмамъ намѣрение да оскърбявамъ никого отъ ония лица, които се визиратъ отъ законопроекта, като членове на областнитѣ училищни съвѣти, но ще се съгласите всички вие, г. г. народни прѣдставители, които стоите близко до администрацията или до учителското тѣло, до тия ежби и боричкания, които ставатъ долу между самата маса, ще се съгласите, казвамъ, че, колкото по-низко слизае въ дадения случай, че колкото ние децентрализираме въ административна смясъ управление на учителския персоналъ, толкова повече излагаме той персоналъ на сътресения, каквито не бихме желали още повече сега въ тоя моментъ, когато тоя учителски персоналъ, всички знаемъ, е далечъ, за да може да каже своето мнѣние, далечъ е, за да може и той да допринесе нѣщо за разбирането на въпроса, и когато най-послъ той извършва единъ свой върховенъ дългъ. Ние оскърбяваме тоя учителски персоналъ. Не че виждаме желание да се малтретира прѣднамѣрено още отсега, но ние прѣдчувствуваме още отсега какво би станало, ако тоя законопроектъ стане законъ, какво би станало съ учителя, който ще бѣде поставенъ лице съ лице съ омражния управителъ, съ мѣстния владика, съ мѣстния училищенъ инспекторъ, и то при даването на такива права и прерогативи, каквито досега само министерството е имало спрямо учителитѣ. И сега имаме околнѣщи училищни инспектори, омражни училищни инспектори, дисциплинарни комисии и пр., но тѣ далечъ не сж съ такива права, каквито сега се даватъ на областнитѣ училищни съвѣти. Азъ държа, обаче, да подчеркна това различие, защото, слѣдъ внимателното изучаване на всички членове на законопроекта, за мене е безспорно, че, като се дадатъ на тия областни училищни съвѣти голѣми права и се обърнатъ въ чутъ-ли не на сждилища, които ще има да сждятъ учителитѣ, да се занимаватъ съ тѣхното назначение и уволнение, министерството желае нѣкакъ си да се отърве отъ неприятноститѣ, които досега е имало при уреждането на въпроса за учителския персоналъ и да ги стовари на областнитѣ училищни съвѣти, безъ да държи смѣтка за ония неприятности, които ще се създадатъ отъ това не само за учителитѣ, но и за самото общество и за насъ, родителитѣ на дѣцата, при конфликтитѣ, които могатъ да се породятъ между самитѣ учители и непосредствената властъ, която седи надъ тѣхъ. Азъ не бихъ могълъ да вдигна ръка за такава една децентрализация, защото тя е децентрализация, която абсолютно нищо добро нѣма да донесе, а, наопротивъ, ще внесе смутъ въ душата на учителя и, отъ друга страна — тревоги въ обще-

ството, защото ония ежби, които безспорно ще възникнат въ недалечно бъдеще, ако законопроектът стане законъ и почне да се прилага, за мене сж толкова ясни и очевидни, че никакво съмнѣние не ме смутя.

Министъръ И. Пѣевъ: Съгласни ли сте, г. Мутафовъ, да ги оставимъ при министерството?

Д-ръ Х. Мутафовъ: Ще говоря и по този въпросъ. — Азъ ще имамъ случай, г. г. народни прѣдставители, да изтъкна единъ възгледъ, който на пръвъ погледъ, може-би, ще се покаже на г. министра на народното просвѣщение, тъй както писа в „Миръ“, много реакционенъ, когато законопроектътъ билъ демократиченъ и искалъ да постави учителитѣ въ рѣцѣтъ на самия народъ. Напротивъ, азъ ще застъпя единъ възгледъ, който е много по-демократиченъ, споредъ схващането на най-големитѣ демократи, каквито бихме могли да имаме въ най-напрѣднатѣ страни. По този въпросъ малко по-късно. Азъ нарочно се спирамъ върху тая страна на въпроса, защото учителскиятъ персоналъ е, който най-много безпокои и тревожи г. министра на народното просвѣщение, и дълбоко съмъ убѣденъ, че цѣлия законопроектъ той внася съ намѣрение и желание да тури учителския персоналъ въ условия, въ каквито той досега не е живѣлъ, не е навикналъ на тѣхъ, и които именно ще прѣдизвикатъ тая буря, която не е желателно да съществува на учебното поле, тамъ, където би трѣбвало да има само спокойствие, най-големо спокойствие и трѣзвостъ въ работата, а никакви задръжки и закачки отъ посторонни на учебното дѣло лица.

Министъръ И. Пѣевъ: Това и азъ желая.

Д-ръ Х. Мутафовъ: Ако се желае това отъ страна на Министерството на народното просвѣщение, азъ пакъ, излишно може-би, ще си задамъ този въпросъ: неуже-ли учителскиятъ персоналъ бѣше поставенъ въ такива условия, които разклащатъ основитѣ на народната просвѣта? Слава Богу, и азъ съмъ баща на дѣца, и азъ имамъ дѣца, които се възпитаватъ, па и като общественъ човѣкъ, не съмъ чуждъ на онова, което става въ учителскитѣ сръди, въ учителскитѣ сфери, и, най-сетнѣ, и като бившъ учителъ, много добръ знаая всички слабости, всички тъмни и свѣтли страни на учебното дѣло, за да мога да ви убѣдя, че днесъ нито въ сръдцата на учителитѣ, нито пъкъ въ отношенията на учителитѣ и обществото има такива конфликти, които, за да бъдатъ изгладени, трѣбва да се създаде сегашниятъ законопроектъ. Напротивъ, вие знаете, г. г. народни прѣдставители, откакъ се горѣ-долу гарантира едно по-добро положение на гимназиялнитѣ и прогимназиялнитѣ учители, оттогава настѣпи такава затихние, успокоение въ тия сръди, така нормално трѣгна развитието на нашето учебно дѣло въ горнитѣ наши школи, щото ние не можемъ повече да желаемъ. За свършенство не говоря, но все-таки ние имаме хиляди основания да бъдемъ доволни отъ това, което става въ нашитѣ гимназии. Е добръ, до извѣстна степенъ такава успокоение има и въ основното учителство. Ония наредби въ съществуващата досега законъ, които му гарантиратъ, като бже назначавано отъ училищнитѣ настоятелства, значи непосредствено отъ самия народъ, защото тѣ отъ народа се избиратъ, които му гарантиратъ, казвамъ, оставянето на работа и длъжностъ и невъзможността да бже посѣгано на неговия хлѣбъ чрезъ произволни уволнения, каквито ставаха по-напрѣдъ, по чисто партизански съображения, а чрезъ една дисциплинарна комисиия, въ която сж застъпени отъ лично и интереситѣ на обществото, и интереситѣ на

учителитѣ, и интереситѣ на самата властъ, когато тая дисциплинарна училищна комисиия съществува досега и уволнява учители за провинения тежки — питамъ азъ: това не бѣше ли достатъчно, за да гарантира и обществото отъ лошия учителъ, да гарантира и хлѣба на учителя и да внесе успокоение въ неговата душа, за да може да се прѣдаде на работата си? Какви особени конфликти станаха между обществото и учителитѣ, за да има нужда днесъ да излизате съ измѣнение на тоя институтъ и съ създаването на новъ такъвъ, който, като подхвърля учителитѣ на несигурностъ за утрѣшния день, ще даде възможностъ на централната властъ — а тя днесъ е въ рѣцѣтъ на една партия, утрѣ въ рѣцѣтъ на друга — вѣчно да го тормози, да го тѣпче и да внася въ неговата душа смутъ и безпокойствие, които тъй пакостно се отразяватъ на учебното дѣло.

Министъръ И. Пѣевъ: Дисциплинарнитѣ комисиии си оставатъ.

Д-ръ Х. Мутафовъ: Да, но Вие взимате тѣхнитѣ права и ги прѣхвърляте на областнитѣ училищни сѣвѣти и тѣхъ правите сѣдилища. Такива сѣдилища досега бѣха само окръжнитѣ дисциплинарни комисиии. Въ чл. 4 на законопроекта вие изрично казвате, какво ще има да извършватъ дисциплинарнитѣ комисиии: (Чете) „Дисциплинарнитѣ комисиии се произнасятъ само въ случаи, когато се иска отъ училищната властъ уволнение врѣменно или завинаги. Въ всички други случаи наказанията се налагатъ направо отъ респективнитѣ училищни власти, съгласно съ специално изработенъ за цѣльта правилникъ“. Кои сж тия случаи? Това е тъй неюридично, неспецизирано и large казано, щото азъ, като народенъ прѣдставителъ и като човѣкъ, който борави съ обществени работи, за себе си се смущавамъ, като чета такава разтегната наредба, такъвъ разтегнатъ пасажъ, който не дава ли най-малка прѣдстава за онова, което една училищна властъ би могла да направи, що се касае до наказанията на провиненитѣ учители.

Министъръ И. Пѣевъ: Дисциплинарнитѣ комисиии, казахъ, си оставатъ.

Д-ръ Х. Мутафовъ: За мене, прочее, не съществуватъ обективни условия, не съществуватъ никакви конфликти, никакви настроения, които да продиктуватъ измѣнението на тази материя — да се създадатъ нови институти, които да дисциплиниратъ учителския елементъ. Азъ съмъ убѣденъ, че още цѣлъ редъ години ние можехме да прѣкарваме при съществуващия редъ съ тия дисциплинарни комисиии, безъ явѣщо особено да стане пакостно за самото учебно дѣло.

Министъръ И. Пѣевъ: Тѣ пакъ съществуватъ; Вие не сте вникнали въ законопроекта.

Д-ръ Х. Мутафовъ: Ще се обяснимъ. — Това Ви казахъ и прѣждоговорившиятъ оратори. Ето, каза Ви го г. Чилингировъ, който направи тъй обстойна и изчерпателна критика съ тѣлно знание на въпроса и съвсѣмъ добросъвѣстно. Казахъ Ви и други бивши министри на народното просвѣщение, че съ Вашия законопроектъ Вие разрушавате този институтъ, който съществувахе, що се касае до наказанията на учителитѣ, и подхвърляте тия послѣднитѣ на една неизвѣстностъ, на едни тъмни наредби, които ние не можемъ да се съгласимъ да станатъ законъ. Какъ Вие мислите да прилагате закона, ще имаме случай да чуетъ. Но азъ съжалявамъ, г. г. народни прѣдставители, че досега не излизе нито единъ да защити законопроекта, да каже добритѣ му страни

и гръбкитѣ, които ние правимъ, за да можемъ да се коригираме и да се обяснимъ. Ако можемъ да съзремъ добри страни въ законопроекта, ние на драго сърце ще гласуваме за него. Ние не правимъ политика à outrance и не искаме да правимъ опозиция само затуй, защото г. Пъевъ въ единъ неудобенъ моментъ ни внесе този законопроектъ, но защото ние сме проникнати отъ съзнанието, че това, което се иска да стане законъ, ще бѣде пакостно за учебното дѣло и нѣма да принесе никаква полза.

Азъ знамъ много добръ, че и тукъ даже, въ тая опрада се изнасятъ нежелателни случаи изъ живота на учителитѣ. Бѣше врѣме, когато въ обществото и тукъ се цѣлѣше да се създаде настроение срѣщу учителството, което чутъ-ли не заплашвало всичкитѣ общественни устои у насъ. Трѣбва, г. г. народни прѣдставители, само малко повече спокойствие и да се освободимъ отъ всѣкакви страсти, за да признаемъ, че отдѣлни случаи, които могатъ да ставатъ не само въ учителската срѣда и да излагатъ учителството, но могатъ да ставатъ и въ другитѣ чиновнически срѣди, отъ много по-едъръ, много по-значителенъ характеръ, и да сочатъ на по-голямъ язвѣ и злини, че тия случаи далечъ не сѣ отъ естество да подсказватъ нуждата отъ реформи въ такова направление — да се отнеме учителството отъ надзорническитѣ власти, подъ които е било досега, и да се постави подъ други институти, които ще иматъ, споредъ моето мнѣние, много своеволия да проявятъ, па и много пакости да направятъ.

Министъръ И. Пъевъ. Фактически това не е вѣрно. Вие не правите анализъ на фактитѣ, а искате да си служите съ авторитета на отдѣлни лица.

Д-ръ Х. Мутафовъ: Азъ не си служа съ авторитета на никакви лица.

Прѣдседателъ: Моля г. министра да не прави бѣлѣжки, защото ораторътъ се смущава и по такъвъ начинъ се спира повече върху известни части на своята рѣчь, отколкото ако не бѣде прѣкъсванъ.

Д-ръ Х. Мутафовъ: За менъ е важна, г. г. народни прѣдставители, повече тая страна на въпроса, която ме накара по-надлъжно да се спра на непочувствуваната нужда отъ промѣнение на институтитѣ, които съществуваша въ сегашния законъ за народната просвѣта, и, отъ друга страна, далечнитѣ цѣления и мѣрения на законопроекта, които, именно, ще булверсиратъ учебното дѣло у насъ. За менъ по-малко значение иматъ ония страни на въпроса, които бѣха развити отъ прѣдшествующитѣ оратори на тая трибуна, които сѣ конкретно изразени и развити въ отдѣлнитѣ членове на законопроекта. Азъ повече се спрѣхъ на по-общия смисълъ на законопроекта, отколкото на разглеждания на отдѣлнитѣ параграфи. Това, което смущава обществената и учителската срѣди и до известна степенъ вълнува и самия г. министъръ, който внесе законопроекта, е общата страна, политическата страна, ако щете, социалната страна на самия законопроектъ, отколкото подробноститѣ въ измѣненията на 5—6 члена на закона за народната просвѣта, за състава на това или онова.

Чувахъ много пжти да се казва, че ако се касае да се заличи общото впечатление, което се получава отъ внасянето на законопроекта, то биха могли да се направятъ такива съществени поправки отъ комисията на отдѣлнитѣ членове отъ законопроекта, че да не се получи това, което се е цѣлѣло отначало. Даже азъ чухъ отъ г. министра да казва, че тия измѣнения, които внесе, въ зароднитѣ се съдържали и съществували въ закона за народното просвѣщение, и че би могълъ да ги приложи фактически,

безъ да внесе законопроекта въ Народното събрание. Такава чародѣйна работа за менъ е непонятна и не знамъ какъвъ чародѣецъ ще бѣде г. министърътъ, като спази сегашния законъ, да прокара фактически всичко онова, което се намира въ сегашния законопроектъ, да създаде цѣлъ редъ институти, да обърне наопаки всичко, да разклати стабилността на учителския персоналъ, да измѣни съвсѣмъ отношението между учителството и висшето началство, и при все това да спазва буквата на закона, какъто има днесъ.

Министъръ И. Пъевъ: Вѣрно.

Д-ръ Х. Мутафовъ: Азъ бихъ билъ честитъ да чуя, какъ би могълъ да направи това г. министърътъ, когато шестъ члена, които той излага тукъ, говорятъ за едно цѣлостно измѣнение на училищната администрация.

Не сѣ само общественитѣ кръгове, пъкъ и сетишъ и парламентарната срѣда, които се отнасятъ отрицателно къмъ законопроекта, било за неговата несвоеврѣменностъ, било за фактическата страна на измѣненията, които той носи съ себе си. Но и учителскитѣ срѣди, които, ако и да не сѣ такива слыца, както се говори въ нѣкои кръгове, безъ които не можемъ, и трѣбва да чакаме да грѣйнатъ, за да прозрѣмъ онова, което е право и онова, което е криво въ законопроекта — въ всѣки случай, които сѣ прѣмо заинтересовани и на които мнѣнието не е безъ значение, даже и тѣ, г. г. народни прѣдставители, се носятъ съвършено отрицателно къмъ законопроекта и имаха случай да изложатъ мнѣнието си въ двѣ свои послания, които отпразниха до насъ, народното прѣдставителство, г. прѣдседателя и г. министра. Че, дѣйствително, не е безъ значение това държане на учителитѣ, ще признае самъ г. министърътъ. Той, отъ самото начало, когато внесе той законопроектъ, заяви, че съ него е цѣлото гимназійно учителство, а основното само по два пункта не е съгласно съ него.

Министъръ И. Пъевъ: Къдѣ го заявихъ?

Д-ръ Х. Мутафовъ: Въ кабинета на Министерския съвѣтъ го заявихте лично менъ, когато Ви сезирахъ съ тази изненада, която Вие внасяте.

С. Чилингировъ: Заявихте по и на учителитѣ. В. „Съзнание“ подчертава това.

Прѣдседателъ: Тишина, г-да.

Д-ръ Х. Мутафовъ: Е добръ, г. г. народни прѣдставители, вие имате на рѣцѣ изложението и разбрахте, че гимназійното учителство се отнася съвършено отрицателно къмъ цѣлия законопроектъ, а още повече основното учителство. Отъ името на гимназійния учителски съюзъ, неговия прѣдседателъ направи едно изложение и, като повтаря всички мотиви и съображения, по които ние намираме, че не е врѣме да се занимаваме съ такава материя, подлага на подробна критика всички измѣнения и казва, че тия измѣнения не само нѣма да ни дадатъ нѣщо полезно, ами ще разрушатъ онова, което съществува. Четете изложението на основнитѣ учители. Въ него тѣ, колкото кратко и бѣгло да изказватъ своитѣ съображения, че намиратъ измѣненията пакостни за учебното дѣло, все-таки, у васъ остава общото убѣждение, че не е врѣме сега да се борави съ тая материя. Азъ изповѣдвамъ за себе си, че, когато съмъ повиканъ да изпѣя единъ дългъ, ще си кажа думата, но, все-таки, и азъ прѣживѣвамъ тази тежота, да се изразя, душевна, какъто прѣживѣва и учителството. И многобройнитѣ денещи,

които се печатат въ вѣстниците, които получават всѣки народенъ прѣдставителъ и които се получават въ министерството, свѣдожатъ за изненадата и смута, който се внесе въ учителската срѣда. Далечъ съмъ отъ мисълта, че ние, народните прѣдставители, трѣбва да законодателствуваме винаги, държайки смѣтка за мнѣнието на дадена обществена срѣда, но азъ не съмъ партизанинъ и на едно безогледно законодателствуване, което не държи смѣтка за дадено течение на общественитѣ срѣди. И когато се цѣлятъ такива измѣнения, които нѣма да ни ползватъ, а пакостятъ, не мога въ такъвъ случай да съдѣйствувамъ за прокарването на такъвъ законопроектъ, който да бѣде обличенъ по-късно въ формата на законъ.

Азъ ще мина бѣгло, г. г. народни прѣдставители, къмъ отдѣлнитѣ законоположения. Ще се спра отначало на въпроса за плебисцита, който най-много се засегна отъ г. г. прѣдговорившитѣ и който интересува сѣщо и г. министра на народното просвѣщение, защото той го свързва съ въпроса за децентрализациата, съ въпроса за прѣдаване учебното дѣло въ рѣцѣтъ на народа. Има ли нѣщо общо между такава децентрализация и плебисцита, за който се говори? Съвсѣмъ не. Плебисцитътъ дѣли да даде възможностъ да бѣде уволненъ единъ учител, който би станалъ нетърпимъ на населението. Така взето, въ такава невинна фраза, положенията нагледъ сѣ безвръбни. Какво по-добро отъ това, ако единъ учител е станалъ пакостенъ въ едно село за учебното дѣло, да даде възможностъ на населението да го изгони отъ селото? Азъ зная даже лица, които сѣ възхитени отъ това положение на г. министра, защото сѣ изпитали, може-би, неприятели, които сѣ имали при единъ конфликтъ съ учителя въ това или онова село. Ние, политическитѣ хора, които често влизаме въ стѣлжовение съ учителя въ дадено село, принадлежащъ на друга партия, на друго течение, който не може да харесва нашитѣ възгледи и ли подлага на критика, не можемъ да искаме всички да бѣдатъ на единъ умъ; но отъ това, че ние, общественитѣ дѣятели, или партизанитѣ, подобря казано, сме въ неприятели отношения съ учителя въ даденъ градъ или село, да искаме да си развържемъ рѣцѣтъ, да уволняваме учителя при всички условия, по силата на едно законоположение, ще се съгласите, че това далечъ още не значи демократичностъ, а много груба и тежка дематогия. Нѣщо повече, то ще даде възможностъ да се развиятъ такива жестоки боричкания, ще даде възможностъ да се проявятъ такива омрази и страсти въ едно малко културно общество, въ една слабо-културна страна, или пъкъ въ срѣди, където отдѣлни личности, покварени — бихъ казалъ и подчерталъ тази дума — съ своето държане по всички линии, желаючи да доминиратъ въ една селска маса и налагатъ своята воля, особено когато тази тѣхна воля е диаметрално противоположна на държането на извѣстни учителски срѣди, че при такива условия този плебисцитъ е пакостенъ и далечъ не може да даде онова, което ние очакваме отъ него. Азъ не знамъ да е имало досега учителъ провиненъ въ какво и да е било прѣстѣпление или грѣшка, който да не е могълъ да бѣде отстраненъ и уволненъ.

Обаждатъ се отъ болшинството: Имало е.

Д-ръ Х. Мутафовъ: Ако има учители, които да сѣ били задържани въ село, въпрѣки че е повдигнатъ противъ тѣхъ хръстовосенъ походъ, това се дължи на туй, че отдѣлни страсти на отдѣлни личности сѣ взели толѣми размѣри и сѣ надули виновността на учителя, която обективно не е могла да бѣде установена. Имало е такива случаи, когато сѣ били изнасяни обвинения, които дисциплинаритѣ

комисии, безпристрастни чрѣзъ състава, който иматъ — защото въ тѣхъ сѣ застъпени съдийство, учительство и училищна властъ — сѣ ги анкетирали и установили, че фактитѣ далечъ не сѣ били такива, както отначало сѣ били прѣдставени прѣдъ обществото, не сѣ били и така прѣстѣпни, за да прѣдизвикатъ уволнението на учителитѣ, и затуй често послѣднитѣ не сѣ уволнявани, а най-много сѣ били прѣмѣствани, понеже, когато се създаде конфликтъ между извѣстна обществена срѣда и учителя, не е желателно той да остане тамъ, а училищната властъ, при досегашнитѣ условия, е разполагала винаги съ срѣдства и възможностъ да го прѣведе другаде. Та казвамъ, не е имало досега случай, когато учителитѣ, станалъ нетърпимъ, да не може да бѣде прѣмѣстенъ или уволненъ, ако дѣйствително неговата виновностъ се установи. Но, г. г. народни прѣдставители, ако вие искате да разширите властта на едно тѣло, или ако искате да създадете единъ институтъ, какъвто е плебисцитътъ, чрѣзъ който ще дадете възможностъ да се разгорятъ отдѣлнитѣ страсти и да вземе върхъ не спокойствието, не безпристрастието, а капризътъ на отдѣлната личностъ или грубото невѣжество и неумѣло държане на обществената маса, тогава вие излагате не само учителя на единъ произволъ, на едно гонителство, но и интереса на цѣлото учебно дѣло. Азъ затуй казахъ отначало, при една задявка отъ страна на г. министра на просвѣщението, че нагледъ по-демократично отъ това нѣма, да създадеши плебисцитъ, и чрѣзъ волята на обществото, на обществената маса, да държиши или отстраниши единъ учител; но това не е демократизъмъ при тия условия, които азъ начертахъ, напротивъ, това е да дадеши възможностъ да се разгорятъ страсти на хора чужди на учебното дѣло, не да се внесе справедливостъ и спокойствие, а да се създадатъ неприятели и на учителитѣ и на самото училище. Такъвъ единъ демократизъмъ е бивалъ пакостенъ даже и въ други области, не само въ областта на учебната политика. Ние знаемъ, че по-толѣмъ демократизъмъ отъ този, който царува въ Швейцария, нѣма, не само въ учебното дѣло, но и въ областта на самото законодателствуване. Прѣкото участие на народа въ законодателствуването чрѣзъ инициативата и референдума — отъ това по-толѣмъ демократизиране и децентрализиране на централната властъ нѣма и не може да има. Е добръ, г-да, даже въ Швейцария били сѣ моменти, когато такава децентрализиране и такава демократизиране на властта, снемане на правата и властта ниско въ рѣцѣтъ на самото общество, на обществената маса, не само не сѣ дали нищо полезно, напротивъ — сѣ пакостили. Азъ си спомнямъ отъ политическата история на Швейцария такъвъ случай. Въ 1872 г. швейцарското съюзно събрание приготвило единъ законопроектъ за конституция, чрѣзъ който се създавали институтитѣ на референдума и инициативата, това, за което до неотдавна се борѣха въ Швейцария, и понеже трѣбваше да прибѣгнатъ къмъ допитване на народа, на самото общество, да-ли желае да се разширатъ неговитѣ права по такъвъ начинъ, като се впишатъ въ самата конституция на Швейцария тѣзи два института, знаете ли какъвъ бѣше резултатътъ? Самиятъ народъ не поиска, отхвърли тия два института — инициативата и референдума — намѣри ги за пакостни и нежелателни да се впишатъ въ неговата конституция. Значи, самото съюзно народно събрание бѣше надрасло обществото и обществената маса, и парламентитѣтъ искаше да създаде демократични институти, когато масата ги отхвърли, и трѣбваше друго национално събрание да изработи другъ проектъ, въ който да влиза референдумътъ, но безъ инициативата, и тогава се прие проекта. Съ тоя малъкъ примѣръ искамъ да подчертая моето

убъждение, че не винаги обществото или обществена маса, народът го каже, може със своето непосредствено участие въ даден въпрос да го разреша твърдо тъй, както е най-желателно на ония, които най-добре схващат и разбират обществените въпроси.

К. Попкръстевъ: Защо, тогава, народните представители се подлагат на изборъ, а не ги назначават веднажъ завинаги.

Д-ръ Х. Мутафовъ: Ще ви кажа. Ако обществото у нас е вече достатъчно назрело и подготвено и би могло да прояви своята воля при избирането на народните представители, които да бранят неговите интереси, макаръ че неговата подготовка далеч не е още такава, каквато е желателна, вслѣдствие на което прѣз послѣдната сесия на Народното събрание създадохме нова пропорционална система, за да не стават избори, при които народните представители уж непосредствено от народа излизатъ, а въ сѣщностъ далеч не представляватъ народната воля; когато бѣхме принудени, казвамъ, тукъ да направимъ промѣна въ такава смисълъ, за да гарантираме на обществото по-цѣлесъобразно проявление на неговата воля, още по-пакостно е въ такава областъ, където обществото не винаги проявява жизненъ интересъ, а може да бѣде подведено отъ единъ първенецъ, който се води не отъ интереситъ на учебното дѣло, но отъ своитѣ груби интереси и капризи, да искате чрѣзъ плебисцитъ да става уволнението на единъ учителъ, който е влѣзълъ въ учитѣ на тогава и онегова отъ обществото. Азъ ще ви приведа другъ примѣръ още по-драстиченъ, но той е характеренъ, за да видите какъ често пѣти общественитѣ маси могатъ да вършатъ нѣща, които не сж оправдани даже отъ историята. Думата ми е за Людовикъ XVI, когато жирондиститѣ искаха да спасятъ чрѣзъ плебисцитъ, убѣдени, че селското население, което е тъй консервативно, ще надвие на столицата и ще смаже революцията. И монтаняритѣ трѣбваше да употребятъ много срдства и да водятъ голѣма борба, за да докаратъ докрай дѣлото на революцията, което създаде ония институти, на които се радва днесъ Франция и на които дължи своя бгѣскавъ развой. Ето докъдъ може да ни доведе такава демагогия, дѣто съ неумѣло използване долнитѣ истини искатъ да дадатъ на масата да борави тамъ, дѣто не се чувства подготвена и дѣто за дълго врѣме още трѣбва да боравятъ само хора просвѣтени и лица отговорни. Въ тази смисълъ азъ съмъ партизанинъ на централизациата. Трѣбва да има единъ министъръ отговоренъ прѣдъ народнитѣ представители и съ отговорни началници прѣдъ него, който да дирижира народната просвѣта, а не да се разхвърля това на областнитѣ съвети и тѣ чрѣзъ своитѣ хора и членове да устройватъ всевъзможни плебисцити, чрѣзъ които да се внесе смутъ въ учителството и гражданството.

И. Минчевъ: А народътъ само да плаща!

Д-ръ Х. Мутафовъ: Да, народътъ плаща и трѣбва да плаща съ мѣрка. И тукъ именно ще се спра на единъ въпросъ, който засегна г. Апостоловъ, защитавайки принципитѣ, които сж влѣзли въ законопроекта, за такситѣ, плащани отъ ученицитѣ въ прогимназитѣ. И вие, които ми правите намекъ, тѣмъ се възползувамъ отъ вашия намекъ, за да ви кажа, че въ законопроекта далеч не се прокарва онова, което вамъ е желателно въ дадения случай, народътъ да не бѣде заставащъ да плаща, когато конституцията му гарантира да възпитава дѣцата си безплатно. Обявявамъ се и противъ тоя принципъ прокаранъ въ законопроекта, макаръ и тождова стѣснително да е казано — че когато общинитѣ не разполагатъ съ

срдствата изброени въ пунктове а и б, само тогава могатъ да прибѣгватъ и събиратъ отъ ученицитѣ такси. И ние чуваме такава съображение въ подкрѣпа на тоя принципъ: че всѣки, който иска известна услуга, трѣбва да я плати; за всѣка работа всѣки плаща и понеже ние, родителитѣ, пращаме дѣцата въ училище, за да имъ дадатъ образование, трѣбва да платимъ за това. Този мотивъ не издържа критика. Независимо отъ това, че и така и така плащаме училищенъ налогъ, независимо отъ това, че е противенъ на самата конституция, където е прокарано безплатното първоначално образование, като въ него влиза и прогимназиялното, но, споредъ мене, тоя мотивъ не издържа критика и по съображения отъ общественъ, публиченъ характеръ. Не само бащата, не само родителъ има интересъ да има образовано и възпитано дѣте; това не е само частенъ интересъ на родителъ да има учени дѣца, та, като иска това, да бѣде заставащъ да плаща. Интересътъ е публиченъ, г. г. народни представители; интересътъ е общественъ. Обществото има интересъ да има учени граждани, държавата има интересъ да има просвѣтени граждани, защото само чрѣзъ просвѣтени граждани, чрѣзъ образовани хора ще може да се обезпечи напредѣкътъ и културата на дадена страна. И ако самата държава има този интересъ, защо вие искате отдѣлния родителъ да плаща, когато се касае да получи дѣтето му образование, а не прѣдоставите на самата тая държава, както самата конституция налага, тя да плаща и поддържа училищата, безъ да се иска отдѣлно плащане отъ родителитѣ, които единъжъ сж си платили училищния данѣкъ? Азъ знамъ, че тукъ ще ми се направятъ бѣлѣжки отъ малко по-друго естество и, може-би, съвсѣмъ умѣстно; единъ отъ ораторитѣ на тази трибуна забѣлѣжи миналиятъ пътъ, че другъ единъ министъръ, макаръ и демократиченъ, прѣвъ поведе кракъ да се правятъ реформи въ тази смисълъ: онии, които учи въ прогимназитѣ, да плаща. Думата е за покойния Петко Каравеловъ. Но вие знаете, че това се посрѣщна отрицателно отъ цѣлото общество и по-нататкъ то се осъди отъ партията му, независимо отъ неговитѣ възгледи. Когато въпросътъ се обсъди спокойно, дойде се до убѣдението, че никакви такси, които ще дадатъ 100—200 хиляди лева на държавата, не трѣбва да се събиратъ отъ дѣцата, защото се рискува да се затворятъ училищата за ония, които не сж въ положение да плащатъ. Това е безполезно за държавата, която и безъ туй харчи милиони и има основание да ги харчи. Възражението, което се прави, че бѣднитѣ — ония, които нѣматъ възможностъ да плащатъ — нѣма защо непрѣмѣнно да искатъ да отиватъ въ гимназитѣ и по-нататкъ, да добиватъ висше образование, а да се задоволятъ само съ четене и писане, е възражение, което не издържа критика. Азъ знамъ, че е имало държавници съ свѣтовна слава, какъвто бѣше Тиеръ въ Франция. Въ паметната 1848 г., когато се дебатираше въпросътъ за измѣнение на стария и отживѣлъ законъ за просвѣтата въ Франция, около който законъ послѣ се водиха борби, и които продължаватъ и досега, Тиеръ бѣше на този умъ, че на бѣднитѣ не е потребна просвѣта. Той уподобяваше даванетоъ учение на бѣднитѣ на единъ празенъ котелъ, подъ който е подкладенъ огънь да гори. Това било, споредъ него, да давашъ образование на бѣднитѣ. Но това бѣха възгледи поддържани прѣди години, днесъ ние не гледаме така на работата.

Министъръ И. Пѣевъ: И тукъ не сж писани.

Д-ръ Х. Мутафовъ: Да, безспорно, не сж писани. азъ говоря за онѣзи, които се обявяватъ за стороници на общия принципъ за плащане такси. Днесъ ние имаме еднакъвъ интересъ да дадемъ възпитание и учение на бѣдни и на богати. У насъ нѣма съсло-

нии, нѣма никакви различия, стига да стѹмѣмъ — и въ това се състои значението на една демократична страна, като нашата, която не пилѣе залудо срѣдствата, пощо-защо, а ги дава тамъ, дѣто трѣбва — чрѣзъ срѣдствата, съ които разполага държавата, да дадемъ възможност на неимѣющитѣ да получатъ образование, каквото имъ трѣбва. Ние трѣбва широко да имъ отворимъ вратитѣ — и ако бихме могли, даже, не само въ прогимназиитѣ, но и въ гимназиитѣ и въ висшата школа — да имамъ достѣпъ, ако могатъ, да получатъ това образование. Баснята за ученъ пролетариятъ, за свѣрхучени хора, които били много и не отговаряли на потребноститѣ у насъ, отдавна се разнесе и не съществува днесъ, а още по-малко, г. г. народни прѣдставители, би могла тя да съществува при новитѣ условия, които се създаватъ за нашето отечество, когато повече и повече ще се усѣща нужда отъ подготвенъ персоналъ, отъ учени и образовани хора. Ако е работѣ само да се самообѣлѣваме и да се мамимъ, бихме могли спокойно да спимъ на това ухо, и да мислимъ, че имаме достатѣчно учени хора; но, ако се взрѣмъ въ всички кѣтове на нашия държавенъ и общественъ животъ, ще видимъ, колко неподготвенъ свѣтъ имаме и колко сѣ малцина ония, които ни трѣбватъ за важни държавни работи, отъ важно естество, и какъ мъчно можемъ да ги намѣримъ, защото у насъ всичко е посрѣдствено и подведено подъ единъ уровень. Ние имаме всички основания да бѣдемъ доволни отъ това, което е създадено въ 35 години; но то далечъ не може да бѣде задоволително за нашитѣ въжделения и идеали въ областта на просвѣщенiето. Ние имаме още по-нататѣкъ да се движимъ и да изискаме да получимъ това, което още не сме получили. И, когато създадемъ условия, не чрѣзъ такива наредби въ законопроекта, а малко по-други — чрѣзъ създаването на училищни институти, както, напр., строенето на Университета, на нови факултети и пр. — тогава можемъ да кажемъ, че сме изпълнили своя дългъ, като ратници въ полето на просвѣтата, безъ да скръстимъ ръцѣ и да кажемъ: това, което е станало, е много, или, като ни трѣбватъ пари, да ги търсимъ отъ тукъ отъ тамъ по 50—100 л.

Г-да, повръщамъ се пакъ на учителския персоналъ, защото моето дълбоко убѣждение е, че работата се касае да се създадатъ нови рамки, въ които ще се движатъ този персоналъ, като се канализира учителското движение на класнитѣ и основнитѣ учители, което съществува, чрѣзъ съответни увольнения, назначения и назначения на учителитѣ.

Министъръ И. Пѣевъ: Защо ми приписвате мотиви, които никога нито съмъ изповѣдалъ, нито ги има въ законопроекта? За почтени хора, почтено е, да взематъ мотивитѣ отъ законопроекта, а не да дирятъ и да приписватъ мотиви, които не съмъ изповѣдалъ. Г. Мутафовъ, докажете, че въ послѣдствие ще излизѣе гонение за учителското движение, че това дѣйствително ще доведе до унищожение на движението, но не дѣйте мотивира това, което азъ давамъ, съ мотиви, които никога не съмъ изповѣдалъ. Запрѣщамъ Ви да влизате въ свѣстѣта ми и да дирите мотиви, които не сѣмъ занимавали.

Д-ръ Х. Мутафовъ: Вие не можете това да ми запрѣтите, защото азъ съмъ народенъ прѣдставителъ; още по-малко можете да запрѣтите на ония, които сѣмъ вънъ, въ обществото, и които ще протестираатъ противъ това, което правите. Самиятъ фактъ, че вече се създаде едно брожение между обществото и учителството, е достатѣченъ, за да покаже, че законопроектътъ гоин не само измѣненiето на шестъ члена отъ настоящия законъ, а цѣли много по-далечни нѣща, които ще създадатъ ново учителско движение въ страната. Вие забѣлѣзвате сега, чрѣзъ натякване,

че сте за пълна свобода на учителското движение, но въ сжщностъ ще донесете чрѣзъ законопроекта само бури и сътресения.

Министъръ И. Пѣевъ: Азъ му давамъ тая свобода.

(Прѣседателското мѣсто заема подпрѣседателътъ г. Г. Згуревъ)

Д-ръ Х. Мутафовъ: Азъ си спомнямъ врѣмената, прѣзъ които бѣха създадени условия на смутове, отъ които нито държавата, нито народното просвѣщение, нито учителството спечели. Е добръ, азъ не желая въ учителското движение, което е вече канализирано и което безопасно до днесъ се движи, което е било полезно и което може да бѣде използвано отъ всеки министъръ на народната просвѣта, да се внесе новъ смутъ, да се подхвърля на нови сътресения; не желая това движение да бѣде прѣдизвикано къмъ актове, които ще иматъ характеръ малко-много на мятане, и което ще се отрази пагубно на обществото, на учителството и на просвѣтата.

Министъръ И. Пѣевъ: Така говорете.

Д-ръ Х. Мутафовъ: Министерството на просвѣщенiето е било често въ конфликтъ съ учителското тѣло, и колко пѣти това учителско тѣло се е подлагало на сътресения! Е добръ, врѣме е да прѣстанемъ да подклаждаме изкуствено тѣзи конфликти. Това движение — на основнитѣ учители — ще се канализира, както се канализира движението на класнитѣ учители, защото неговитѣ цѣли не сѣмъ въ противовѣсъ съ цѣлитѣ на държавата, напротивъ, и то нека да внесе своитѣ разбирания и ги координира съ ония на министерството, което дирижира народната просвѣта, и по този начинъ да бѣде полезно. Е добръ, ако основното учителство иска да координира своитѣ разбирания по просвѣтата съ ония на министерството, защо искате да създадете условия, при които ще се внесе не само смутъ, а напротивъ, ще се направи невъзможно сътрудничеството му въ тая областъ?

Министъръ И. Пѣевъ: Приятно ми е да Ви слушамъ за послѣдствитѣ, какво ще стане и какви сълѣдствия ще дойдатъ, но да не ми приписвате мотиви, които азъ не съмъ изповѣдалъ.

Д-ръ Х. Мутафовъ: Г. г. народни прѣдставители! Въпросътъ не е тѣй простъ и ясенъ — азъ пакъ моля г. министра да ме прости — въпросътъ не е тѣй простъ, както се прѣдставява въ законопроекта. Не искамъ да кажа, най-сетнѣ, че г. министърътъ прѣднамѣрено е искалъ...

Министъръ И. Пѣевъ: А-а-а!

Д-ръ Х. Мутафовъ: ... напoво да разиграва тѣзи вражди, тѣзи движения, които едва се уталожиха.

С. Чилинговъ: Несъзнателно става.

Д-ръ Х. Мутафовъ: За мене законопроектътъ има сериозна важностъ. Азъ ще Ви посоча на прѣсни примѣри отъ други държави. Вие знаете много добри политически движения въ Франция; вие знаете какво стана по-миналата година въ тая страна. Въ Франция, такива държавни мъже, като Клемансо, Брианъ, Рувио, се бориха 5—6 години и си чулиха главнитѣ о учителското движение въ своето отечество, защото се искаше да се намѣри единъ пътъ, по който да се движи безвѣрно учителскиятъ синдикализъмъ, какъто, слава Богу, ние нѣмаме въ сжщата форма у насъ; и най-сетнѣ, по-миналата година, сегашниятъ президентъ на републиката, Поанкаре, въ качеството си на министъръ-президентъ, както и Брианъ, по-рано, въ 1906 г., както министъръ,

на просвѣщението, взе участие въ цѣль редъ конференций, съ желание да се направи нѣщо, да се утапложки учителското движение съ съотвѣтни закони, които да гарантиратъ стабилността на учителя и неговото добро възнаграждение — по-послѣ ще се върна на тѣзи два въпроса — защото около тѣзи въпроси, за стабилността и заплатата на учителя, се създаде движение всрѣдъ учителитѣ, Вие, г. министре, ако бутнете едното или другото, не можете косвено да не създадете ново движение, да не го усилите или отслабите.

Министъръ И. Пѣевъ: Ще видимъ.

Д-ръ Х. Мутафовъ: Е добръ, Вашиятъ законопроектъ бута и стабилността, бута и заплатата. И когато Вие засѣгате тѣзи два въпроса, Вие не можете да кажете, че нѣма да създадете наново учителско движение, че нѣма да му дадете новъ импулъс, новъ толчокъ.

Министъръ И. Пѣевъ: Нѣма, нѣма — ще ми доде на помощъ.

Д-ръ Х. Мутафовъ: Толкозъ по-добръ. Фактътъ, че учителството протестира, показва, че това учителство нѣма да се солидаризира съ Васъ, а, напротивъ, наново се възбужда.

Министъръ И. Пѣевъ: То е протестираше и противъ сегашнитѣ законоположения, а сега ги брани.

Д-ръ Х. Мутафовъ: Азъ не съмъ партизанинъ да се запази училищната администрация такава, съ каквато сме свикнали, защото времната се мѣнятъ, условията може да наложатъ усъвършенствувание въ тази администрация; но въ всѣки случай, новата администрация, която може да се създаде, трѣбва да хармонира, трѣбва да отговори на исканията, на нуждитѣ, които сж се проявили въ самото общество. Азъ си спомнямъ миналата година, когато въ французкия парламентъ се бѣше повдигналъ учителскиятъ въпросъ, за който цѣли осемъ дена се употребиха въ дебати, отъ депутати, принадлежащи къмъ всички срѣди въ французкия парламентъ, спомнямъ си, казвамъ, че Поанкаре, сегашниятъ президентъ на републиката, тогава министъръ-президентъ, излъже съ цѣла една декларация, по поводъ на която се взе резолюция отъ камарата и която цѣлѣше да внесе успокоение въ френското учителство, като казваше въ нея, че парламентътъ има пълно довѣрие въ патриотизма на френския учителъ, и се изказваше желание да се пристъпи къмъ реформи, които да гарантиратъ добра заплата и стабилностъ на учителя, като се прѣдвидѣха въ бюджета 40 милиона лева за заплата на учителитѣ. Може-би затуй, че тамъ учителътъ е злѣ платенъ — азъ ще се съглася — и, слѣдователно, нуждитъ да се дѣйствиува по-скоро, по-бърже сж били належащи, затова тази бързина, тази готовностъ отъ всички страни. Просвѣтени хора, на които авторитетътъ е достатъченъ да се изтъкне, за да се види, че не сж ангажирани въ този въпросъ и не искатъ да правятъ дребнава политика, или отъ капризъ да угаждатъ на учителскитѣ срѣди, а сж хора съ достатъченъ престижъ въ дирижиране на общественитѣ и държавнитѣ работи, се заловиха съ своята политика да дадатъ извѣстна благотворна насока въ учителското движение. Добръ, бихъ желалъ да се даде нова насока и у насъ и бихъ гласувалъ новъ законопроектъ, който да засѣга нови страни. Неуже-ли г. Бобчевъ, който миналата година тѣй изчерпателно ни занима съ своя законопроектъ, и съ своитѣ началници, съ цѣлия Виешъ учебенъ съвѣтъ, проучиха дълбоко скрититѣ недостатѣци на учебното дѣло и него-

вата организация, които прѣровиха цѣлия законъ, неуже-ли, казвамъ, той, като ни сезира съ своя законопроектъ, не може да изчерпи всичко, а останаха и други недостатѣци, които трѣбваше да се поправятъ на нова смѣтка? И правъ бѣше г. Кипровъ, когато казваше, че всѣки министъръ у насъ се счита за задѣлженъ, като минатъ 3—4 мѣсеца отъ неговото министерствувание, да каже: „Дайте да правимъ новъ законъ“. Защо? Вие почувствувахте ли плодотѣ на онова, което досега е направено, почувствувахте ли кусуритѣ му? Най-послѣ, ако не ги е почувствувалъ Вашиятъ прѣдшествующъ министъръ и ако допуснемъ, че Вие сте ги почувствували и искате да ги поправите, добръ, нека ги поправимъ, но да ги подложимъ на обективна критика и безъ да се възбуждаме, когато се спираме конкретно на отдѣлнитѣ въпроси! Критиката и освѣтлението само ще ни донесатъ успокоение и за насъ, и за Васъ, и за заинтересованитѣ страни.

Министъръ И. Пѣевъ: Азъ бѣхъ достатъчно спокоенъ.

Д-ръ Х. Мутафовъ: По въпроса за заплатитѣ не мога да сподѣля този принципъ, който се прокарва въ законопроекта. Днесъ степенованиятъ основенъ учителъ получава 120 л. и постепенно достига до 200 л. най-много. Това повишение му бѣ гарантирано редовно всѣки петъ години и той може спокойно да се прѣдаде на своето занятие, вѣрвайки, че съ 200 л. слѣдъ 20 години, най-сетнѣ и той ще може, криво-лѣво, да даде възпитание на дѣцата си и да може да прѣхрани семейството си. Съ сегашния начинъ на повишение заплатата, както се прѣдвижда въ законопроекта, това се прѣмахва. Гарантията на учителя, че може да достигне 200 л., е съвсѣмъ отнета: нему се гарантира само първата заплата отъ 120 л. слѣдъ издържаване на държавенъ изпитъ и тамъ може да си остане 15—20 години. Това не е ли обидно, г. министре, когато на единъ кондукторъ по желѣзницитѣ, съ петокласно образование, му се гарантиратъ мѣсечно 150 л. минимумъ, съ възможностъ да авансира по службата си и да достигне до 200—300 л., а този труженикъ въ областта на просвѣтата, отъ когото искате цензъ, срѣдно образование, искате и изпитъ, отъ когото искате да отговори на всички условия, че е кадѣренъ да бѣде възпитателъ на младото поколение, него оставяте съ 120 л. да остарѣе и побѣлѣе? Защо? Защото държавата не разполагала съ срѣдства, може-би, или защото инспекторътъ или ревизорътъ не е намѣрилъ, че той заслужава това повишение. Азъ нѣма да говоря за тѣзи нѣща, за които този убѣдително говори г. Чилингировъ — доколко този инспекторъ или ревизоръ може да бѣде безпристрастенъ и справедливъ, когато мисли, че нѣкой трѣбва да остане назадъ, защото билъ некадѣренъ, бездаренъ и лѣнивъ, и понеже е такъвъ, трѣбва да си остане съ 120 л. За бездарници и лѣнници най-малко може да се говори въ областта на народната просвѣта, въ учителската срѣда. За такива можете да говорите въ всички други чиновнически срѣди, на които и тѣй сме дали голѣми заплати и прѣголѣми даже, по отношение на учителската, не обективно взето. Та казвамъ, въ другитѣ чиновнически срѣди, може да се говори за лѣнници, бездарници и некадѣрници, но въ учителската срѣда азъ не бихъ могълъ да си позволя да говоря, освѣнъ само за изключения, безъ да го въвеждаме въ правило и, слѣдователно, да го имаме като мотивъ и да създадемъ отъ него принципъ въ единъ законопроектъ, принципъ, споредъ който отсега нататкъ ще става повишението въ заплатата на учителя. Най-сетнѣ, ако е въпросъ да се законодателствува и по тоя въпросъ, нека да се законодателствува съ малко по-широкъ, бихъ казалъ, обхватъ на материята, каквато е, напр.,

въпросът за заплатите на държавните чиновници. Миналата година камарата избра една парламентарна комисия, която имаше за задача да проучи, между другото и чиновническия въпрос и да изработи единъ път за чиновниците, единъ законъ, по който ще става и назначаването, и авансирането, и заплащането, и повишението на учителите и на всички чиновници въ другите области. Е добръ, тази комисия още не е привършила своята работа. Нека се изповѣдвамъ прѣдъ васъ, г-да, азъ като членъ на тая парламентарна комисия, слѣдъ цѣли мѣсеци на лутания и на пудирание въпроса, дойдохъ до дълбокото убѣждение, че не може за мѣсецъ, два, три да бѣде изчерпанъ този въпросъ, а ние днесъ искаме съ единъ законопроектъ, който е направенъ за 5 или 6 дена, а може-би и за единъ денъ въ една канцелария, да разрѣшиме този крупенъ въпросъ за една отъ най-важните чиновнически сѣбди, каквато е учителската! Вие, прѣди всичко, нѣмате абсолютно никакво съотношение, що се отнася до градацията, до заплатата, до уволнението, до назначението, никакво съотношение между учителството и другите чиновнически сѣбди. А учителите се нуждаятъ повече отъ спокойствие, повече отъ гарантиране на тѣхния хлѣбъ, повече даже отъ добро плащане, отколкото много други чиновници, на които стабилността или нестабилността не се толкова отразява. Азъ бихъ казалъ — има чиновници, на които прѣби- ването на служба може да бѣде врѣменно, за година или двѣ, и не се тѣй злѣ отразява честото имъ уволнение, както е случая въ областта на народната просвѣта. Е добръ, защо не дочакахте въ общия законъ за щатове на чиновниците да се прѣдвидятъ общи условия, да можемъ да подведемъ подъ еднакъвъ знаменателъ и да платимъ еднакво труда на всички труженици, които служатъ на държавата? Да оставяме днесъ едни онеправдани, злѣ платени, неподсигурени, когато съществуватъ други тѣй добръ платени, така добръ подсигурени, това е една несправедливостъ, каквото държавата не би могла да си донесе. Такава несправедливостъ въ частните стопанства и хазайства може да става, защото волята на отдѣлния господаръ може да бѣде такава — то гова да облагодѣтелствува, оногва да малтретира, на едного да даде една заплата, на другиги — друга, по държавата, която трѣбва да бѣде еднаква къмъ всички, а още повече внимателна, когато се касае да се прѣцѣпи характерътъ на отдѣлните служби и работата, която се извършва, и която може да бѣде тѣй важна, каквато е тая на народния учителъ, менъ ми се чини, съ такава бързо законодателствувание може да се внесе още по-големи бърканици, които не би могли да се търпятъ и да заслужатъ нашето одобрение.

Г. г. народни прѣдставители! Азъ ще свърша своите бѣлѣжки, които искахъ да направя, и много съжалявамъ, че, безъ да имамъ желанието да се гореща, неволно бѣхъ прѣдизвиканъ да кажа малко, може-би, съ по-тежки изрази мисли, които никакъ бихъ изказалъ по-спокойно. Моето желание бѣше не да прави опозиция на всѣкаква цѣна на законопроекта. Моето желание бѣше, за своя смѣтка, както казахъ отначало, да изповѣдамъ, че за мене законопроекта на г. Пѣева е изненада. Тоя законопроектъ, въ тия врѣмена, които доколкото можяхме да убѣдимъ г. министра, съ тѣй неподходящи и тѣй както е внесенъ, той не би могълъ да получи нашето одобрение, той ще трѣбва или да прѣтърпи коренни измѣнения, които да отговарятъ на желанието на нуждите, които се чувствуватъ вънъ, или, по-добрь, да се спре и да се не законодателствува тѣй бързо сега въ тая областъ. Ние можемъ да почакаме година, двѣ, три, петъ, та послѣ ще видимъ, може-би ще има нужда да се направи нѣкоя промѣна, и тогава да я направимъ. Колкото по-бърже искаме да законодател-

ствуваме, колкото повече се надпрѣваряме и колкото повече, особено въ такива важни моменти, като днешните, искаме да внесаме тревога въ ония, които съ заинтересовани отъ законопроекта, толкова по-малко ще бѣдемъ полезни. За съжаление е, че г. министърътъ на народното просвѣщение, бившъ и сегашенъ дѣятелъ въ учителските сѣбди и стоящъ начело на народната просвѣта, отъ когото всички очаквахме да направи най-много и за успокоение на учителите и за поставяне въ цвѣтущо положение учебното дѣло, че тъкмо той идва да хвърли сѣмето на възбуждение, сѣмето на смутове, сѣмето пакъ на ежбъ, на взаимно недобѣрие между учителството и Министерството на народното просвѣщение, което най-не е желателно; азъ съзирамъ гаранции за народната просвѣта само въ това, когато бѣдатъ дадени, когато се създаватъ условия за най-пълно довѣрие между Министерството на народното просвѣщение и самото учителство.

Министъръ И. Пѣевъ: То ще настане.

Д-ръ Х. Мутафовъ: Разколѣбае ли Вие това взаимно довѣрие, не го ли крѣпите, не отивате ли заедно съ учителството и не капализирате ли удачно учителското движение, Вие увѣждате отъ една страна учебната политика, училищното просвѣтно дѣло, а, отъ друга страна, неволно, безъ да щете, карате учителското движение да трѣгне по пѣтица, по които не е желателно да ходи, да взима характеръ, какъвто не е желателенъ да има. Защото, ще се съглася и азъ, имало е моменти, когато възбуждането въ учителството не бѣше полезно нито за него, нито за учебното дѣло. За избѣгването, именно, на такива нови дерайлирания, бихъ казалъ, отклонения отъ правия път, за гарантиране на едно пълно взаимно довѣрие между учителството и Министерството на народното просвѣщение, въ името на всичко това, бихъ желалъ законопроектътъ да не стане законъ, г. министърътъ да го оттегли като такъвъ, законопроектъ, който не отговаря на нагледните нужди. (Ръкоплѣскания отъ дѣво)

Прѣдседателствующъ Г. Згуревъ: Има думата г. Ванко Георгиевъ.

В. Георгиевъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! Съзнавамъ, че се говори доста много по този законопроектъ, съзнавамъ слѣщо така, че г. г. народните прѣдставители може-би нѣматъ вече желание да се говори върху него и, ако бихме били при по-спокойни врѣмена, ако законопроектътъ бѣше внесенъ, благодарение на известното движение, или благодарение на известна, съзната отъ всички ни нужда, не бихъ ви занимавалъ, не бихъ ви говорилъ, защото бихъ билъ сигуренъ, че у всѣки единъ отъ г. г. народните прѣдставители е създадена една прѣцѣпка, има известна мѣрка, и ако той ще гласува за или противъ законопроекта, ще гласува по силата на прѣцѣпката и мѣрката, която е изработена отъ него. Но понеже законопроектътъ се внася сега, когато всички ние сме ангажирани съ изучаването на другъ единъ въпросъ, когато ние, и да искаме, не можемъ да се спремъ въ детайлностъ върху този въпросъ, смѣтамъ, че нѣма друга възможностъ да придобиемъ известенъ критерий върху закона, освѣнъ ако върху него дебатирате и говоримъ тукъ повече въ камарата, за да си го изяснимъ. Азъ, г-да, не излизамъ съ прѣдубѣждение противъ законопроекта на г. министра, не излизамъ и отъ желанието да направя опозиция на г. министра по този законопроектъ, не излизамъ нито отъ мисълта, че по този законопроектъ трѣбва да се партизанствува, или че г. министърътъ е ималъ подобно желание. Не, азъ смѣтамъ, че г. министърътъ на народното просвѣщение,

който е служил пръв цѣля си животъ на това просвѣщение, е внесъл единъ законопроектъ съ искреното желание да подобри просвѣщението. Но, г-да, г. министърътъ ще позволи и на насъ, ще позволи и на мене и азъ да говоря тукъ единствено съ желание да допринеса, да внесе извѣстно освѣтление върху този законопроектъ, защото, както щете, г-да, законопроектътъ или е непъленъ, или е неясенъ, но на всѣки случай прави впечатление такова, че, ако стане законъ, нѣма да бѣде единъ отъ добритъ закони въ България.

Г. г. народни прѣдставители! Върху момента, въ който се внася законопроектътъ, азъ нѣма да говоря, защото говориha доста много отъ г. г. народнитъ прѣдставители. Ясно е за всички, че дѣйствително сега, когато първитъ на всички сж доста обтегнати, когато се занимаваме съ единъ много важенъ и крупенъ въпросъ, да се занимаваме съ този законопроектъ, който е тоже важенъ, но който въ всѣки случай отетънава мѣсто на важния отечественъ въпросъ, да се занимаваме съ него сега е дѣйствително несовсврѣменно, но по това нѣма да говоря; говориha други и то стана ясно. Азъ ще изтъкна едно обстоятелство. Прѣди всичко, г. министърътъ се съгласи, а и въ мотивитъ на законопроекта има това, че законопроектътъ въ своитъ принципи се различава отъ досега съществующия законъ, защото прокарва, ако не нѣкои други принципи, въ всѣки случай, единъ принципъ на децентрализация. Слѣдователно, новиятъ законопроектъ, който ни внася г. министърътъ на народното просвѣщение, иска да измѣни единъ отъ принципитъ, и по моето мнѣние, единъ отъ важнитъ принципи въ закона. Законопроектътъ, по моето мнѣние, не е едно допълнение къмъ сега съществующия законъ, не е и едно измѣнение на съществующия законъ въ обикновената смисълъ на думата. Законопроектътъ иска да измѣсти съществующия законъ въ неговата тенденция, така да се каже — една много важна и много сериозна работа. И г. министърътъ би ималъ всичката възможностъ и би могълъ въ това отношение да направи много нѣщо, но тъй, както е внесенъ законопроектътъ, така прокаранъ, така малтъкъ, съ толкова малко и неуспѣшни членове измѣняватъ се извѣстни принципи на съществуещото положение. Азъ, г-да, съмъ съгласенъ, че когато се говори по тази материя, г. г. народнитъ прѣдставители си спомнятъ изеднѣжъ, въ ума на всѣкиго отъ насъ се явява мисълта, че въ училищата не всичко върви добръ, т. е., че е имало често пѣти оплаквания противъ учителитъ, че между учителитъ и между гражданитъ не съществува пълна хармония и т. н., и като излизаме отъ това положение, че въ училищата не всичко е добръ, ние доаждваме до заключението, че трѣбва да се измѣни нѣщо, за да има нѣщо добро. Може да се приеме първото положение, че не всичко е урегулирано въ учебното дѣло, че не всичко въ учебното дѣло е стабилизирано, че не всичко въ учебното дѣло у насъ е примѣрно. Може човѣкъ да се съгласи, че трѣбва да се направятъ извѣстни измѣнения, но отъ това не слѣдва да се заключи, че трѣбва да се направятъ тъкмо тия измѣнения, които иска да направи г. министърътъ съ внасянето на законопроекта. Азъ съмъ съгласенъ, че дѣйствително по нѣкога учителството прави доста несправедливи работи, които могатъ да бѣдатъ осжждани и осжждателни, но, г-да, когато ще говоримъ за тѣхъ, ще трѣбва да внесемъ такива законоположения, които да подобряватъ всичко това, защото цѣльта на всѣко едно законоположение, което има да уреди единъ институтъ въ държавата, каквото е училището, не може да бѣде никакво друго, освѣтъ този — да се стабилизира, да се подобри, да се повдигне институтътъ, да се направи той въобще нѣкакси потраенъ, нѣкакси по-солиденъ. Тенденция въ това отношение, въ нашата държава има. Напр., за да ста-

билизираме положението на сждитѣ, създаде се единъ законъ за тѣхната несмѣняемостъ, създаватъ се редъ ограничителни закони, за да се стабилизира положението и на другитъ държавни чиновници. Избрахме миналата година една парламентарна комисиия да изучи въпроса за стабилизиране положението на всички чиновници въ България, съ една рѣчь, развитието на държавата отива къмъ това — да се стабилизира положението на чиновницитъ. Слѣдователно, ако този законопроектъ стабилизираше подобръ, ако този законопроектъ уреждаше подобръ положението на учителитъ и на училищата, тогава той би билъ единъ умѣстенъ законъ и всички ще гласуваме за него. Но, г-да, независимо отъ принципитъ, които се съдържатъ въ него, азъ ви казахъ, като законъ принципаенъ, като законъ, който измѣнява положението на съществующия таквъ, той, въ този обемъ, въ тази форма, не може да бѣде внесенъ, нито ще прѣдставлява отъ себе си единъ съвършенъ законъ. Има закони, г-да, които се явяватъ вслѣдствие на врѣмenna нужда, които трѣбва да се гласуватъ, защото врѣмenna изниква нѣкоя държавна нужда и тя обязательно трѣбва да се удовлетвори. Съ такива закони ние се занимавахме и ги приехме единодушно, единогласно. Но има закони, които не уреждатъ такива врѣмenni, бързи работи, но уреждатъ институти, които си иматъ своя история, свои недостатѣци, свои достоинства и т. н. Такива закони не могатъ да се прѣтупатъ така бързо. И въ просвѣтитѣ страни хората постигватъ малко по-иначе, и ние, понеже искаме да прокараме демократически принципи и понеже сме *par excellence* една демократическа държава, ние би трѣбвало да подражаваме на тѣзи демократически приеми, на тѣзи похвати на просвѣтитѣ страни. Какъ се гласува единъ законъ за народната просвѣта, напр., въ Швейцария? Азъ помня, когато въ Швейцария гласуваха и приеха гражданския законъ, дадохъ го на всички дружества, на всички институти, които този законопроектъ засѣга, всички го изучиха, и слѣдъ като го изучиха, внесоха го въ парламента въ една съвършена форма и излѣзе като законъ не само отъ 100—200 души народни прѣдставители, а излѣзе като законъ проученъ отъ цѣлата нация, одобренъ отъ цѣлата нация, и като законъ, който обвързва не само юридически, но и морално поне болшинството отъ тази нация. Единъ таквъ законъ е законътъ за народното просвѣщение. Искате да го измѣните, дайте му широка гласностъ, дайте на всички да го проучатъ, дайте на всички възможностъ да си кажатъ мнѣнието, и когато ще го приемете, вие ще имате не само юридическото право да искате да се подчиняватъ всички на закона, а и моралното право да искате да се спазва законътъ отъ всички, защото всички сж си казали мнѣнието и общественото мнѣние, изразено въ Народното събрание въ едно болшинство, се е изказало въ полза на този законопроектъ. Не искамъ да кажа, че законитъ трѣбва да се гласуватъ вънъ, а не вътрѣ въ камарата, но има, г-да, закони, които, както ви казахъ, сж доста специални, специфични, които прѣдполагатъ извѣстна специална подготовка и които законопроекти не можемъ ние тукъ да обсъдимъ най-добръ, нека признаемъ това, особено въ положението, въ което се намираме сега, когато всѣки единъ отъ насъ е ангажиранъ съ другъ единъ въпросъ. Та този законопроектъ може въ своитъ основи, както казахъ, да е добръ, г. министъръ Пѣевъ би ималъ всичката възможностъ да създаде единъ отъ най-добритъ закони за нашето народно просвѣщение, но азъ допускамъ, както моитъ нерви сж обтегнати, на г. министра сж десетъ пѣти повече обтегнати, защото знамъ какъ тази война ангажирва всички г. г. министри, слѣдователно и г. Пѣева, слѣдователно и неговитъ нерви сж такива, каквито сж и нашитъ, и вѣроятно той е побързалъ съ внасянето

на този законопроект, може-би, отъ желанието да уреди училищата, желание на единъ човѣкъ, който е служилъ прѣзъ цѣлия си животъ на просвѣтното дѣло, но на всеки случай е внесълъ единъ законопроектъ, който не прѣдставлява отъ себе си едно основно проучване на въпроса.

Г-да! Върху нѣкои принципи отъ законопроекта ще се спра и азъ.

Първиятъ принципъ, върху който ще се спра, върху който се спрѣха и други г. г. народни прѣдставители и върху който ще може да се говори, и съ полза ще може да се говори, е децентрализацията. Г-да! Азъ смѣтамъ, че демократичниятъ духъ господствува между всички слоеве въ България, и ако е въпросъ за децентрализация, но за децентрализация умѣтна, децентрализация разумна, смѣтамъ, че нѣма да се намѣри нито единъ отъ г. г. народните прѣдставители да гласува противъ децентрализацията. И ако въ законопроекта се прокарваше една децентрализация такава, каквато азъ смѣтамъ, че трѣбва да се прокара, бждете увѣрени, г-да, че азъ бихъ ржкоплѣскалъ на г. министъра. Но менъ ми се струва, че децентрализацията, която прокарва г. министърътъ, нито е умѣтна, нито е съгласна съ историческото развитие на нашата държава. И сега ще се обясня защо.

Г-да! Въ пастъ отъ 35 години насамъ се създадоха нѣколко административни единици; административна единица е общината, административна единица е околията, административна единица е окръгътъ и т. н. Благодарение на държавния животъ, въ продължение на 35 години създадено е нѣщо общо, единъ общъ интересъ въ всички тѣзи единици. Общината има извѣстенъ общъ интересъ въ себе си, околията и окръгътъ също така. Всяка създадена единица си функционира като извѣстна административна единица, която прѣдставлява отъ себе си извѣстни общи интереси. И не само това; понеже тѣ сж въ малко пространство земя, тамъ има и климатически общи условия, и даже културни общи условия и т. н. Г. министърътъ внася сега единъ законопроектъ и децентрализира, като иска да раздѣли България, нова и стара, на шестъ училищни области, иска да създаде, значи, нови единични административни, а училищни единици, които ще обематъ по три или четири окръга. Е, питамъ се азъ, има ли нѣщо общо между тѣзи три-четири окръга, прѣдставляватъ ли нѣщо общо отъ себе си, има ли, напр., едно сходство между Софийския, Врачанския и Плевненския окръгъ и може ли да се създаде отъ тѣхъ една такава единица, която въ учебно отношение да се уреди отъ единъ специаленъ директоръ? Азъ намирамъ, че не. Азъ разбирамъ да се децентрализира, азъ разбирамъ да се дадатъ извѣстни права на околията, извѣстни права на общината, извѣстни права на окръга, защото тамъ има познание, хората се знаятъ и се познаватъ, има децентрализация подобна, защото има и окръженъ съвѣтъ, защото има и окръженъ хигиенически съвѣтъ и т. н., познаватъ се, знаятъ си нуждите и тая децентрализация може да направи нѣщо. Но да се създаде една децентрализация съ хора, да турите софийския окръженъ управител и директорътъ на една отъ софийските гимназии, софийския окръженъ инспекторъ, да уреждатъ работи, които се касаятъ до Врачанския окръгъ, азъ ви увѣрявамъ, г-да, че тѣ много по-малко ще познаватъ Врачанския окръгъ, отколкото ще го познава г. министърътъ на просвѣщенiето. Слѣдователно, тази децентрализация въ такава форма е неудачна, но тя е неудачна, г-да, и по други съображения. Азъ вѣрвамъ и съмъ сигуренъ, че вие всички ще се съгласите съ менъ, че децентрализацията дѣйствително е необходима, има необходимостъ отъ децентрализация у насъ, но тая необходимостъ ще може да постигне извѣстни цѣли тогава, когато тя е

повсемѣстна, когато се децентрализиратъ всички учрѣждения. Ще се обясня. Вие можете да дадете децентрализация на общината, като дадете на тая община извѣстни права, като ѝ отстъпите извѣстни сръдства да регулира сама извѣстни работи. Вземете и всичкиятъ сръдства, съ които разполага, дайте ѝ права сама да назначава и уволнява учителитъ, това не е децентрализация. Оставете извѣстна частъ отъ данъцитъ на общинитъ, дайте извѣстни по-големи данъци на окръжитъ, създайте извѣстни околийски съвѣти, ако общините, дайте и на тѣхъ приходи и ги оставете да регулиратъ, да управляватъ нѣкои институти, да се грижатъ за тѣхъ, да, тогава има децентрализация. Но когато вие имате такава строга финансова централизация, строга административна централизация, вие създавате училищна децентрализация, вие бъркате, вие нѣма да получите никаква децентрализация, това не е никаква децентрализация. Извѣстно е, общинитъ у насъ разполагатъ съ много слаби бюджети и не могатъ нищо да направятъ, защото една частъ взема бюджетътъ на окръжитъ, не могатъ никакви ангажменти да поематъ върху себе си. Слѣдователно, ако искате децентрализация, тя трѣбва да бѣде децентрализация държавна, децентрализация въ всички институти, тогава може да има децентрализация и въ училищата. Но друго нѣщо е тая децентрализация. Г-да! Хората, които се назначаватъ въ този областенъ училищенъ съвѣтъ, не прѣдставляватъ никаква гаранция за една децентрализация. Азъ разбирамъ, напр., да има децентрализация така, че окръгътъ да получава повече права и, както е въ нашитъ епархиални съвѣти, и въ областнитъ съвѣти да се избиратъ двама-трима хора, които да съставляватъ училищенъ съвѣтъ, въ който да влѣзатъ директори, учители и пр., разбирамъ, че имате една децентрализация, дѣто, може-би, народътъ ще бѣде застъпенъ чрезъ училищнитъ настоятели отъ окръга. Тогава, да — застъпенъ е народниятъ елементъ, застъпени сж въобще хората, които плащатъ, както се изразиха мнозина. Това е една децентрализация, за която азъ съ удоволствие бихъ гласувалъ. Защото азъ съмъ на мнѣние, че за доброто на учителя и училището трѣбва да направимъ всичко, за да се оближи училище съ народъ и азъ бихъ гласувалъ за едно такова законоположение — за оближение на учителя съ народа. Но какво правимъ ние? Поставяме единъ областенъ съвѣтъ съ директоръ, назначенъ отъ министъра — органъ на централната власт, окръженъ управител — органъ на централната власт, директоръ на гимназия — органъ на централната власт, окръженъ училищенъ инспекторъ — органъ на централната власт, и митрополитъ — не е органъ на народната власт; върху това ще говоря по-специално; и най-сетнѣ, градски кметъ — органъ избранъ, но съгласете се, че е партизанитъ; избранъ човѣкъ, безъ съмнѣние, но съгласете се, че е единъ отличенъ партизанитъ и иначе не може да бѣде градски кметъ. Е добръ, въ името на децентрализацията вие създавате единъ такъвъ съвѣтъ, въ който ще заставатъ прѣдставители на централната власт, плюсъ единъ градски кметъ и плюсъ единъ митрополитъ. Е, не зная сега, да-ли тѣзи хора ще прокарватъ мнѣния, които сж народни, да-ли тѣзи хора се явяватъ прѣдставители на народното мнѣние, или се явяватъ прѣдставители на мнѣнието на централната власт — ако мислите въобще да турите въ сравнение централна власт и народни маси. Смѣтамъ, че това е неудачно разрѣшение на въпроса. Децентрализация — идея прѣкрасна, идея много хубава, на такава идея ржкоплѣскамъ; но изпълнението, реализирането на тази идея е неудачно и, както ви казвамъ, защото влизатъ хора, които сж прѣдставители на централната власт. Колкото се касае специално до митрополита, смѣтамъ, че въ това отношение би трѣбвало да бѣдемъ доста внимателни

и да бъдемъ внимателни по нѣколко съображения. Понякоже този съвѣтъ ще бѣде и дисциплинаренъ съвѣтъ, пожеже и ще назначава, колкото и да бѣде справедливъ, колкото и да бѣде обективенъ, ако на мене наложатъ наказание, азъ съмъ човѣкъ, имамъ свои слабости и се ще подозирамъ, че нѣкой отъ съвѣта ме мрази. И винаги и навсѣгждѣ е така, всички чиновници тѣй прѣдполагатъ: когато се налага наказание, се има нѣкакво влияние. Вие ще изложите прѣдставителя на църквата извънредно много, ако го вкарате въ тия работи. Ще започне да се явява подозрѣние противъ него, ако е станала извѣстна неправда. Прѣдставете си, че този областенъ съвѣтъ извърши извѣстенъ актъ, който повдига буря между учителитѣ — съгласете, че е възможно това — тѣ ще държатъ отговоренъ за тая работа и митрополита. Е добръ, вие създавате искусствено, на нова смѣтка, гонение между църква и училище, между учители и митрополити или свещеници. Г-да! Азъ смѣтамъ, че нашата страна дължи своето развитие на двѣ работи: на чисто свѣтския характеръ на нашата държава, и на това, че въ нашата държава имаме единъ демократизъмъ, прѣди всичко икономически. Безъ тия двѣ особености на нашата държава, ние не бихме могли да се развиемъ тѣй бърже. Сега да вземемъ да вмъкнемъ наново една, както щете, контрола, да вмъкнемъ митрополита да контролира училищата, това е една голѣма опасностъ, защото ще накараме не само учителитѣ, а и други да се опълчатъ не противъ личността на митрополита, а противъ църквата и ще създадемъ онова, което, може-би несъзнателно, е създадено въ Франция — тамъ събарятъ единъ храмъ днесъ и издигнаха единъ храмъ на свободата въ Парижъ. Тѣ се борятъ не противъ поповетѣ, които бѣха смачкали народа, а противъ църквата; тѣ забравиха личността и се борятъ противъ института. Сжнната борба сега имаме въ Белгия, и либералитѣ въ Белгия, които далечъ не сж атеисти, не уважаватъ църквата само за това, защото църквата служи на клерикалитѣ, защото попятъ е клерикалъ и създаватъ една изкуствена борба между църква и народъ — нѣщо нежелателно. защото всичко това ангажира народна енергия, която може да бѣде насочена съ по-голѣма полза въ друго направление. Ето защо, азъ смѣтамъ, че вмъкването на митрополита въ тѣзи съвѣти не е удобно. И не знамъ какво общо има между училище и църква; защо да нѣма и дивизионенъ началникъ, който се явява прѣдставителъ на войницитѣ, който тоже се явява папачъ на държавата.

М. Гайдовъ: Дивизионниятъ началникъ не е избираемъ, а митрополитътъ е избираемъ.

А. Кипровъ: Окржжниятъ управителъ избираемъ ли е?

В. Георгиевъ: Нека да бѣде избираемъ митрополитътъ. Но ако вие желаете доброто му, не трѣбва да го вмъквате, защото тукъ влиза и окржженъ управителъ, и единъ директоръ на областния съвѣтъ, хора, на които азъ мога като депутатъ да дамъ моята картичка и да услужатъ. Тѣй върви въ България. А хората ще подозиратъ, че давамъ моята картичка и на митрополита. Азъ ще отида да си дамъ картичката на окржжния управителъ и той ще се яви да поддържа моя кандидатъ; ще се прѣдположи, че и на митрополита съмъ далъ картичка.

М. Гайдовъ: Никой не ще смѣе да даде картичка на митрополита.

В. Георгиевъ: Ще подозиратъ. Вие знаете, че вънъ подозиратъ, че ние даваме навсѣгждѣ картички и заповѣди. На всѣки случай ще създадемъ едно из-

лишно подозрѣние за единъ човѣкъ, може-би незаслужено.

А. Кипровъ: Право е.

В. Георгиевъ: Ето защо азъ смѣтамъ, че тѣзи областни съвѣти не сж едно сполучливо разрѣшение на идеята за децентрализация, а отъ друга страна, съставятъ имъ тоже не отговаря за идеята на децентрализация. И затова смѣтамъ, че това разрѣшение на една отлична идея не е сполучливо. Трѣбваше да се търси и намѣри въобще по другъ начинъ да се реализира тази хубава идея за децентрализация.

И. Миневъ: Комисията ще уреди това.

В. Георгиевъ: Г-да! Работата се касае за издръжката на училищата. Г. Мутафовъ по-рано каза, че той ще се спре и върху социалната страна на законопроекта, но възбуденъ ли бѣше или що, изпусна да се спре върху тоя въпросъ. Азъ ще кажа нѣколко думи върху него. Въпросътъ се касае за правото на общинитѣ, когато нѣматъ други приходи, да накарать ученицитѣ да платятъ училищна такса. А, както ви казахъ и по-рано, общинитѣ обикновено нѣматъ приходи; азъ съмъ ималъ случай да се движа между нашитѣ общини, особено селскитѣ и знаа много добръ, че нѣматъ приходи. И вие всички навѣрно знаете, че въ болшинството случаи въ прогимназитѣ ще имаме такси. Г-да! Както щете, но тѣзи такси ще бждатъ навѣрно много голѣми. Това се явява една спънка, за да могатъ дѣцата на бѣдни сѣмейства да посѣщаватъ училището. Ние смѣтаме, че и тукъ биенъ въ основитѣ на хубавия демократически принципъ, съ който може и заслужава да се гордѣе България. Защото, г-да, ако погледнете на министерскитѣ мѣста, ако погледнете на депутатскитѣ мѣста, ако вѣзете и въ най-голѣмитѣ канцеларии въ България, струва ми се, че ще намѣрите на всички тѣзи мѣста хора, които съ доста осжждни сръдства сж изкарвали и гимназия, и университетъ. И сега ние, слѣдъ като 35 години се наслаждаваме на единъ подобенъ демократизъмъ, който е далъ такива отлични резултати, да вземемъ да въведемъ такъвъ принципъ, който може да убие тѣзи хубави страни на нашия животъ, ще направимъ грѣшка. Защото най-сетнѣ съгласете се, че нашитѣ кметове, въобще нашитѣ общини гледатъ нѣкакъ на работата не особено идеалистически. Често пѣти, напр., ще чуете да се казва, че който иска да си учи дѣцата, трѣбва да плати такса. И колкото и да сме съгласни, че трѣбва да шадимъ на всѣка нѣна мнѣнието на нашето общество, бждете увѣрени, че нашата държава се ще играе роля на културтрегеръ за извѣстно врѣме, се пакъ интеллигентността на единъ министъръ ще има грамадно значение върху хода, върху развитието на онзи браншъ, който той прѣдставлява. Защото, както ви казахъ, масата не е още достатъчно културна, за да схване добръ своитѣ задължения и да може да нареди училището и другитѣ институти така, за да се развиватъ добръ. За жалостъ така е, и ние се пазъ, че трѣбва да запазимъ отъ демократизма онова, което е добро. Но ако този демократизъмъ може да се окаже въ извѣстно отношение малко нѣщо разрушителенъ, трѣбва да го парализираме съ съзнанието на по-интелигентни хора на нацията. Та казвамъ, ако възложите на кметовѣтѣ да опрѣдѣлятъ плащането на таксата отъ дѣцата, въ болшинството случаи тѣ тѣй ще нагласятъ бюджета си, щото да не остане нищо за прогимназията — за да се плаща такса и доста голѣма такса; ще прѣпрѣчатъ пѣтя, нѣма да позволятъ на дѣцата да отиватъ въ училище, а това, както ви казахъ, не е въ съгласие съ нашия демократически духъ, отъ една страна, а отъ друга страна, ще стане причина въобще да се създаде и у

насъ, въ България, въ една частъ отъ народа извѣстно настроение, да се яви съзнанието, че е неоправдана, а въ другата частъ, че е фаворизирана и т. н. А ако се яви това съзнание, то е пагубно за развитието на една страна; не трѣбва да позволимъ да се яви, не трѣбва изкуствено да го подпомогнемъ.

Другъ единъ въпросъ е повишението на учителя. За повишението на учителя казаха другитѣ господа, че кажа и азъ само нѣколко думи. Вѣрно е, че бие малко на очи едно механическо повишение на чиновницитѣ. Често пжти нѣкой чиновникъ, като знае, че той механически ще бѣде повишенъ, нѣма да се старае да усъвършенствува своя занаятъ; това е свършено право и, слѣдователно, могатъ да се взематъ извѣстни мѣрки, за да се накаратъ, прѣди всичко, тѣзи чиновници да бѣдатъ по-трудолюбиви, да усъвършенствуватъ, тъй да се каже, своя занаятъ, за да заслужатъ повишение. Азъ съмъ съгласенъ съ този принципъ, че не би трѣбвало да се гледа на прослуженитѣ години — просто защото чиновникътъ е стоялъ нѣколко години, да се повиши. Г-да! Ако ние нѣмаме основание да вѣрваме на добросъвестността на учителитѣ — че тѣ ще се базиратъ върху това, че и тъй, и тъй ще бѣдатъ механически степенувани, имаме ли основание да се базираме върху добросъвестността на тѣхнитѣ контролѣри — инспекторитѣ? Менѣ ми се струва, че нѣмаме, защото въ единия случай нѣмаме довѣрие въ това, че учителитѣ ще се подготви по собствена инициатива, за да авансира, а отъ друга страна имаме единъ инспекторъ, който ще го контролира, но нѣмаме достатъчно довѣрие, нѣмаме сигурностъ, че той ще се покаже на висотата на положението и ще прѣдстави за повишение тъкмо оня, който заслужава да бѣде повишенъ. Има хора скромни, които не умѣятъ да парадиратъ прѣдъ обществото, не умѣятъ да се рекламиратъ много. Има хора, обаче, които въ училището, може-би, много не работятъ, но умѣятъ да отърпятъ два-три хубави реферата и могатъ по тоя начинъ да спечелатъ довѣрието на своя инспекторъ и да бѣдатъ прѣдставени за повишение. Съгласете се, че това ще бѣде една неправда. Тѣй че азъ смѣтамъ, че тая работа, тѣй, както е нагласена въ законопроекта, куца, и ако се уважени, тя нѣма да принесе особена полза.

Но, г-да, въ законопроекта има другъ единъ вѣденъ елементъ, който е вмѣкнатъ и който, азъ мисля, ще се отрази злѣ. Бивало е да се говори отъ тази трибуна и други пжти за формализма, който се е вмѣкналъ въ нашата държава, по една или друга причина, за канцеларщината, която се е вмѣкнала въ нашата държава. Искамъ да кажа, че се е вмѣкнала една опасна тенденция — малко хора да работятъ, а повече да ги контролиратъ; контролѣритѣ и началницитѣ да бѣдатъ много, а изпълнителитѣ — малко. Това е една грѣшка и това е, какъ да кажа, една опасностъ. Въ случая имаме учители, които трѣбва да изпълняватъ; надъ тѣзи учители има директоръ и главенъ учителъ, които въ голѣмитѣ градове не работятъ, а само контролиратъ; има директоръ, който повече контролира; има околийски училищенъ инспекторъ, има окръженъ училищенъ инспекторъ, а сега има областенъ съвѣтъ, началници на отдѣления, инспектори и най-послѣ иде министърътъ. Въобще имате една голѣма иерархия отъ контролѣри, които могатъ и добръ да разбератъ, но могатъ и погрѣшно да разбератъ заповѣдта на министра. И по този начинъ изпълнителитѣ ставатъ малко, а тѣхнитѣ контролѣри извѣредно много. Ще се съгласите, че това е противъ демократическия духъ на една конституция, каквато е нашата. Това е най-сетнѣ и противъ доброто използуване на ония сили, съ които разполага държавата. Азъ смѣтамъ, че ще бѣде много по-добръ и е много по-добръ въ една държава да има повече изпълнители, повече работници,

а да има по-малко контролѣри. А пъкъ вие сега създавате окръженъ инспекторъ, който да контролира околийския инспекторъ, директоритѣ да контролиратъ окръжния инспекторъ, главнитѣ инспектори при министерството да контролиратъ послѣднитѣ, имате главенъ секретаръ и т. н. Създава се една голѣма иерархия, въ болшинството отъ контролѣри, а има малко работници; създава се една прѣтрупаностъ, безъ съ това да се допринесе нѣщо за самата работа. Може всичко това да изглежда на пръвъ погледъ добро, но на всѣки случай то е именно противъ децентрализацията, защото послѣдната не прѣдполага едно такова страшно формализиране и създаването на такива излишни длѣжности. Азъ не искамъ да кажа, че бюджетно всичко това може злѣ да се отрази. Безспорно, то ще коштува пари, но то иначе има своето пагубно влияние, защото, както ви казахъ, когато имате работа съ много интелигентни началници и други по-неинтелигентни, когато иерархията отива надолу, прѣдполага се, по-неинтелигентенъ началникъ и най-неинтелигентния може да си позволи голѣми грѣшки. Тѣй че създаването на такава една иерархия е малко нѣщо опасно.

Що се касае до плебисцита, ние можемъ да го въведемъ дотолкова, доколкото може да бѣде полезенъ за училището и можемъ да го отхвърлимъ, ако не е полезенъ. Да-ли плебисцитътъ ще бѣде планино за учителя, или не, това не е единъ въпросъ, който има своето значение, по да-ли ще бѣде полезенъ или вреденъ за училището, това е единъ по-важенъ въпросъ. Азъ съмъ съгласенъ, че народътъ у насъ трѣбва да вземе прѣко участие въ управлението на страната. Но народътъ взема прѣко участие въ управлението на страната съ това, че създава закони, на които се подчинява самъ той. Народътъ не се явява съ своята властъ да вземе участие въ управлението прѣко, ами съ своята властъ създава закони задължителни, между другото и за самия народъ. Народътъ нека създава каквито ще закони за уволнението на учители, нека му тури каквито ще клаузи за уволнението — негово право е. Но, г-да, да оставишъ учителя въ зависимостъ отъ това, да го уволнява народътъ — това не е демократически принципъ. Това е повече принципъ, какъ да ви кажа, не на една организация, а на една дезорганизация. Доколкото азъ знамъ, въ Швейцария съднитѣ се избиратъ отъ народа, но не се уволняватъ отъ него.

Д-ръ Х. Мутафовъ: Именно.

В. Георгиевъ: Дайте право на народа да си избере учителъ. Но като му давате право да го уволнява, вие правите грѣшка.

Д-ръ Х. Мутафовъ: Той има това право чрѣзъ училищнитѣ настоятелства.

В. Георгиевъ: Да, но да го уволни не е организация, а дезорганизация. Турите ли въ закона, че учителъ, който е направилъ това и това, който се е провинилъ въ нѣщо, се уволнява, вие ще направите единъ законодателенъ актъ, вие сте въ услуга на демократическия принципъ. Но когато туряте: „Тогава, когато ти не удовлетворишъ моя капризъ, ще те уволня“ — вие сте противъ демократическия принципъ; такава нѣщо нѣма никдѣ, защото тогава вие не туряте никаква норма. А кога единъ учителъ ще стане нетърпимъ? Прѣдставете си, че учителитѣ прѣдстави на глобяване родителитѣ на всѣки дѣца, за дѣто на 1 септемврий не сж се явили на училище — той има право и да го глобява — селянитѣ ще кажатъ: „Този учителъ ни глобява, взема ни 3—4 франка, не е добръ, миналогодишнитѣ не ни глоби, ще искатъ да го уволнятъ и ще гласуватъ за уволнението му. Е тогава ще услужите ли на училището?

Нѣма ли да накарате учителя да прѣнебрѣгне своята работа, нѣма ли да го накарате да не дѣйствува така, както трѣбва да дѣйствува? Вие тогава служите ли на училището, или не? Ето каква опасност може да има отъ този плебисцитъ. И най-послѣ, ние въобще не туряме никаква санкция на този плебисцитъ, кога ще стане нетърпимъ учителътъ — съвсѣмъ не е опрѣдѣлено. Напр., учителитѣ сѣ у насъ противъ по-богатитѣ хора, чорбаджитѣ въ селото. Прѣдставете си, че съ законъ дѣйствуваме да не бждатъ противъ тѣхъ, но ние не можемъ да направимъ да бждатъ съ тѣхъ, а тогава чорбаджитѣ или по-влиятелнитѣ хора, кметовѣтѣ, ще искатъ да бждатъ съ тѣхъ, и щомъ учителътъ не дойде да агитира за кмета, за да бжде избранъ, а за други, ще каже: „Нетърпимъ е“, има свои хора на рѣка и съ плебисцитъ го уволнява. По този начинъ, какво ще направимъ ние? Създаваме ли стабилностъ на училището? И не е ли билъ правъ г. Мутафовъ да изтъкне, че ще създадемъ излишни вълнения въ страната, които, иначе, биха могли да се избѣгнатъ. Плебисцитъ, демократизъмъ, изобщо участие на народа въ управлението на държавата, това е единъ отличенъ принципъ. Но този принципъ, ако се реализира по този начинъ, както прѣдвижда законопроектътъ, ще се яви врѣденъ, а не полезенъ; тъй че, азъ смѣтамъ, че, ако вмѣкнемъ въ закона този плебисцитъ, по този начинъ, ще направимъ грѣшка.

Послѣ, и за висшия учебенъ съвѣтъ азъ смѣтамъ, че г. министрътѣ нѣма достатъчно доказателства, че досегашния такъвъ е билъ толкова недѣеспособенъ, и че ако е билъ наистина въ известна смисълъ недѣеспособенъ или не на мѣстото си, то г. министрътѣ пакъ не може да ни убѣди, че този висшъ съвѣтъ, който той създава ще бжде по-дѣеспособенъ. Защото азъ разбирамъ висшия учебенъ съвѣтъ да бжде едно съвѣщателно тѣло, но за да има значение това съвѣщателно тѣло, то трѣбва да произхожда отъ разнитѣ учителски сръди, а нека и народниятъ елементъ бжде прѣдставенъ въ него. Нѣмаме нищо противъ, ако се създаде децентрализация, както казахъ, съ окръжнитѣ съвѣти и отъ тамъ да се взематъ хора и за висшия учебенъ съвѣтъ. Но когато вие имате ваши прѣми чиновници въ висшия учебенъ съвѣтъ, едва-ли ще научите нѣщо повече отъ тѣхъ, едва-ли тѣ ще знаятъ нѣщо повече отъ васъ. Тѣй че висшиятъ учебенъ съвѣтъ, и като съвѣщателно тѣло, въ тази си форма нѣма да бжде отъ особено значение.

П. Ивановъ: Но нѣма и нищо страшно.

В. Георгиевъ: Но защо отмѣнявате сегашния и го замѣнявате съ новъ, когато това нѣма да принесе никаква полза?

Както и да е, слѣдъ тѣзи обяснения, които дадохъ накратко — защото казахъ, че върху законопроекта се говори много и г. г. народнитѣ прѣдставители, по силата на друго едно обстоятелство, не сѣ наклонни да слушатъ работи, които за тѣхъ се явяватъ неважни — азъ ще спра, но ще моля г. г. народнитѣ прѣдставители да бждатъ доста внимателни, щото, въ такива моменти, когато имаме да се занимаваме съ единъ крупенъ въпросъ, като въпроса за мира, който ни ангажира сега, да не би поради това, да пропуснемъ да направимъ една грѣшка, която послѣ да ни коштува по-скъпо. България дължи своята слава и своето величие на задружното дѣйствие на всички институти, на цѣлия български народъ. Нека използваме това, което сѣ допринесли на този народъ добритѣ страни на всѣки единъ институтъ и на всѣко едно гражданско съсловие и нека се мжчимъ да ги корегирате къмъ по-добро, нека не се създава и не се вмѣква на нова смѣтка смутъ и по този начинъ да раздѣлимъ този народъ, който мож

да побѣди само за това, защото се показва единенъ и на бойното поле не се прояви поединично, а като една компактна маса. (Ржоплѣскане отъ болшинството)

Прѣседателствующъ Г. Згуревъ: Има думата хасковскиятъ народенъ прѣдставителъ г. Апостолъ Урумовъ, но той отсъствува. Слѣдъ г. Урумова е записанъ народниятъ прѣдставителъ г. Цоню Бръшляновъ.

С. Чилингировъ: Дайте малко почивка.

Министръ И. Пѣевъ: Още единъ часъ ще засѣдаваме и ще вдигнемъ засѣданието.

Прѣседателствующъ Г. Згуревъ: Г. министрътѣ заявява, че ще има министерски съвѣтъ, така че слѣдъ малко ще вдигнемъ засѣданието.

А. Малиновъ и д-ръ Х. Мутафовъ: Тогава да се вдигне засѣданието.

Министръ И. Пѣевъ: Г. г. народни прѣдставители! Ако желаете, щомъ сте се уморили и не можете повече да слушате, рѣшете да има засѣданіе утрѣ.

А. Малиновъ: Не може, защото нѣма кворумъ.

Министръ И. Пѣевъ: Тогава съгласете се да засѣдаваме още единъ часъ, за да оставимъ засѣданието за другъ денъ.

Прѣседателствующъ Г. Згуревъ: Има думата софийскиятъ народенъ прѣдставителъ г. Пѣю Ивановъ.

П. Ивановъ: Г. г. народни прѣдставители! Досега говорившитѣ оратори бѣха хора, излѣзли отъ сръдата на учителитѣ. Съ тѣхъ заедно говориха и г. г. бившитѣ министри. Мнѣнието на всички говоривши по законопроекта бѣ — тѣ почти всички се изказаха, а така — че не било врѣме сега да се занимава Народното събрание съ законопроекта, внесенъ отъ г. министра на просвѣтата. Дѣже и г. Мухановъ, когато говорѣше, въ своята рѣчь каза, че нищо не може да разбере отъ тоя законопроектъ. И дѣйствително, не е чудно, че когато единъ човѣкъ не иска да разбере другитѣ, нѣма и да ги разбере. Г. Мухановъ въ 1909 г., когато прокара своя законъ за народната просвѣта, смѣташе, че този законопроектъ е пълненъ и може да остане за дълго врѣме непромѣненъ. И наистина, г-да, не съмъ азъ отъ онѣзи, които искатъ всѣка година да се измѣнятъ и допълнятъ извѣстни закони. Но у насъ е въведена практика, всѣко едно правителство да направи нѣкакво измѣнение, или допълнение въ законоположенията, които съществуватъ у насъ. Тѣй се направи и сега отъ г. министра на просвѣтата и той споредъ своето схващане и разбиране внесе законопроекта, който се разисква сега отъ г. г. народнитѣ прѣдставители. Нека ми позволятъ г. г. прѣдговорившитѣ да не се съгласятъ съ тѣхното мнѣние, че понеже сега било военно положение и нѣмало г. г. учителитѣ, за да си дадатъ мнѣнието, могло е да се остави този въпросъ за по-нататъшно проучване и да се продължава, казахъ г. г. прѣждеговорившитѣ, както и досега, съ сегашния законъ за народната просвѣта. Да, може да се продължава още, може-би за дълго врѣме, макаръ и въ нѣкои нѣща законътъ да е непълненъ. Но съ внесения отъ г. министра законопроектъ, нищо зло не се прави, никаква лоша мѣрка не се прѣдприема. Не трѣбваше така да се нахвърлимъ веднага спрѣмо законопроекта и да казваме, че той не е при-

емливъ, ние не можемъ да го приемемъ и пр., както направиха нѣкои отъ г. г. прѣждеговорившиятъ. Г. Чилинговъ, който има компетентността, като бивши учителъ — моето уважение и почитание къмъ него — каза отначало на своята рѣчь, че внесенниятъ законопроектъ трѣбва да се допълни и измѣни, но е приемливъ, а по-сетнѣ, въ заключението на рѣчта си, измѣни своето мнѣние и искаше г. министърътъ да оттегли законопроекта. Това значи, не показва, че г. Чилинговъ е искалъ оттеглянето на законопроекта, или че азъ искамъ да го приемемъ: туй ще стане явно, кога се изкажатъ народнитѣ прѣдставители — слѣдъ гласуването. Но нека ми позволятъ тѣзи господа, които говориха противъ законопроекта, да имъ намекна, че ако говорѣха прѣдъ избирателитѣ си въ едно общогражданско събрание, едва-ли щѣха да си позволятъ да говорятъ тъй, както говориха тукъ. Тѣ като-че-ли не говорѣха отъ името на гражданитѣ, а като-че-ли говорѣха отъ името на училищното настоятелство, или отъ свое име. Тѣй поне азъ ги схванахъ, ако съмъ правъ. Не трѣбва да забравяте, г-да, че измежду учителството — което ние трѣбва да уважаваме и почитаме, защото то е именно, което дава просвѣта на народа, а и никой не се отказва да го уважава и почита — не трѣбва да се забравя, казвамъ, че между това учителство има хора, които злоупотребяватъ съ положението си. Азъ имъ много да ви говоря за тѣхъ, защото миналата сесия г. Константиновъ ни наведе много ясни примѣри на такива злоупотребления отъ страна на учителитѣ; имаше по това и телеграми и г. министърътъ на правосъдието викаше: „г. Константиновъ, азъ ви казвамъ да ги дадете въ съдъ“. Но г. Константиновъ каза: „Азъ ще остава да ги съди тѣхната съвѣсть“, и тѣй направи.

А. Кипровъ: Но покрай нашъ Ивана не трѣбва да мразимъ и Св. Ивана.

П. Ивановъ: Азъ не разправямъ за св. Ивана. Бждете тѣй любезенъ да ме изслушате.

Прѣдседателствующъ Г. Згуревъ: Нѣмате думата, г. Кипровъ. Не прѣкъсвайте оратора.

П. Ивановъ: Щомъ като има учители, които злоупотребяватъ, естествено е, че трѣбва да се даде право и на народа — както прави и г. министърътъ съ внесеното измѣнение въ закона — между който учителитѣ живѣятъ, да ги контролира. И азъ въ законопроекта не виждамъ нищо друго, освѣнъ единъ по-голямъ контролъ, не виждамъ нищо, което ще нанесе едно зло на учителството, защото нийдѣ въ законопроекта не виждамъ да се казва, че и дѣеспособнитѣ учители ще могатъ да бждатъ изхвърляни.

Законопроектътъ има една лоша страна, споредъ моето разбиране, и тя е въ чл. 2, който говори, че трѣбва да се внасятъ нѣкакви си такси. Този въпросъ може да се рѣши иначе въ комисията, и моето лично мнѣние е, че не трѣбва да се взематъ никакви такси, защото основниятъ законъ е ясенъ и категориченъ. Ние имаме общински и държавни данѣци, може да се увеличи и общинскиятъ налогъ, или пъкъ държавниятъ бюджетъ, за нуждитъ на учебното дѣло и, въ края на крайщата, да оставимъ тѣзи ученици да се просвѣщаватъ безплатно. Вѣрвамъ, че г. министърътъ нѣма да бжде противъ това.

И. Миневъ: Тѣ не сж задължителни.

П. Ивановъ: Макаръ че не сж задължителни, г. Миневъ, но въ всѣки случай, както казаха прѣждеговорившиятъ, може да има по-амбициозни хора, тѣ ще влияятъ и ще наложатъ тѣзи такси. Значи, щомъ

има такива влиятелни хора, които могатъ да го наложатъ, по-добръ е да го нѣма казано въ закона. Щомъ е тѣй, едва-ли би трѣбвало да се прѣпираме за такива маловажни работи и да отиваме, по-нататкъ, да се обявяваме противъ законопроекта.

Г. г. прѣдговорившиятъ оратори се обявиха и противъ митрополититѣ и казаха: „Какво право иматъ тѣ да се мѣсятъ между народа, тѣхната работа не е тамъ“. Но азъ се питамъ, какво зло ще принесатъ тия митрополити, когато бждатъ между народа? Ние знаемъ, че сега почти въ всѣки единъ окръгъ има свещеници свършили семинария, има хора и съ висше образование, които ще бждатъ само полезни на тия съвѣти. Защо отиваме да ги игнорираме и да имъ казваме: ние не ви щемъ между народа. Тѣй щото, споредъ моето разбиране, нищо не прѣчи да поставимъ митрополититѣ и свещеницитѣ да поработятъ между народа и да не правимъ раздѣление между единитѣ и другитѣ, както, напр., е съ учителския съюзъ. За учителитѣ разправяме, че сж интелигентни, учени хора — това никой не го отказва. Но учителитѣ отъ учителския съюзъ, когато направятъ едно свое частно събрание казватъ, че това е събрание само на нѣкое учителско сдружение. А трѣбва да се съгласите, г-да, съ мене, че тия учителски сдружения, членовѣтъ на които получаватъ заплатата по общински или държавенъ бюджетъ и които искатъ да налагатъ своитѣ искания, не сж прави. Учителитѣ могатъ да иматъ съюзъ, който да се занимава съ тѣхнитѣ въпроси по просвѣтата, но не съмъ съгласенъ да налагатъ своитѣ искания на общественото мнѣние и на правителството. Ще признаятъ всички бивши министри, а и сегашниятъ, че ако оставимъ това налагане да стане и при сегашния случай, тѣ ще продължаватъ и запазватъ да си налагатъ, както си искатъ, а освѣнъ това, както има учителски и чиновнички съюзъ, ще се създаде и офицерски съюзъ, свещенически съюзъ и, въ края на крайщата, само съюзи ще имаме. Друго е ако съюзитѣ сж професионални учрѣждения. Тогава биха били самостоятелни, членовѣтъ имъ плащатъ данѣкъ и споредъ основния законъ, конституцията, тѣ иматъ право да съставятъ такива съюзи и никой не може да ги спре. Но у насъ съюзитѣ сж други. И това е, защото ние всички излизаме отъ срѣдата на народнитѣ учители и казваме: не, тѣ иматъ пълно право, не трѣбва да ги стѣсняваме, и щомъ се приеме новото измѣнение въ закона, ще ги уволняватъ безъ да иматъ това право. Ами тѣ сж уволнявани и при сегашното положение на закона. Нема не виждаме това всѣки денъ да става, било по каприза на министри, било по влиянието на нѣкой неговъ приятель. Дисциплинарниятъ съвѣтъ при министерството, пакъ си налага своето, както си иска, когато съди учителитѣ. Такива примѣри имаме много и азъ ще ви прочета по-сетнѣ нѣкои отъ тѣхъ, за да видите, че е така. Наистина, казахъ отъ началото, че азъ не съмъ учителъ, но съмъ се интересувалъ отъ тѣзи въпроси, интересувамъ се и ще се интересувамъ. (Слѣдъ като г. министърътъ внесе този законопроектъ, азъ се срѣснахъ съ хора, бивши дългогодишни учители, компетентни по своята специалност. Тѣ ми казаха, че законътъ е отличенъ. Освѣнъ това и отъ дългогодишния директоръ г. Станимировъ, виждамъ една отлична статия въ в. „България“. Той казва, че законопроектътъ е прѣвъзходенъ и трѣбва да се приеме, защото законътъ отъ 1909 г. не билъ пълненъ. Това го говори единъ отличенъ учителъ и дългогодишенъ директоръ. Трѣбва да признаемъ, че и той е компетентно лице, което казва една истина. Защо, тогава, да не се съгласимъ съ него, а съ другитѣ, които не харесватъ законопроекта? Не искамъ да чета статията докрай, но въ резюме ще кажа, че г. Станимировъ се обявява противъ такситѣ и противъ владицитѣ, но по кои съображения, не знамъ.

Д-ръ Х. Мутафовъ: Той нищо не харесва отъ законопроекта и всичко отхвърля.

П. Ивановъ: Тогава, ако имате търпение, г. Мутафовъ, да я прочета.

Г. Николовъ: Не е важна една вѣстникарска статия; важни сѫ мнѣнията на народнитѣ прѣдставители.

П. Ивановъ: Щомъ не желаете и щомъ не била важна, споредъ Васъ, нѣма да чета.

Понеже е споръ, защо да се отнематъ нѣкои права отъ учителитѣ, а пъкъ имъ се налага нѣкакъвъ новъ съвѣтъ, за да ги контролира, азъ ще ви кажа единъ малкъ примѣръ, за да видите, какво вършатъ учителитѣ, и послѣ, да-ли този законопроектъ дохожда тѣкмо на врѣме, за да може да ограничи една частъ отъ учителитѣ, които нарушаватъ реда, които нарушаватъ и законитѣ и които искатъ да се дѣлятъ отъ народа. Докогато народътъ плаща, дава права, естествено ще трѣбва да иска и задължения. Едва-ли нѣкой ще приеме тази база: да плащамъ, а да нѣмамъ контролъ.

Ето, г. г. народни прѣдставители, ще ви прочета нѣщо за една учителска социалъ-демократическа група въ Радомиръ, за да видите какво правятъ тия просвѣтени хора, учителитѣ.

А. Кипровъ: Коя е тази книга?

П. Ивановъ: Това е станало прѣзъ 1908 г. въ Радомиръ — може да го потвърди и г. Диневъ — и отъ него ще видите какво правятъ основнитѣ учители.

Д-ръ Х. Мутафовъ: Т. е., единъ или двама, а не основнитѣ учители.

М. Гайдовъ: Ние искаме съ този законъ да нѣма нито единъ такъвъ.

Д-ръ Х. Мутафовъ: Не можете го направити.

М. Гайдовъ: Всички учители ще бждатъ добри.

И. Абрашевъ: Оставете човѣка да се накаже. Вие говорите по цѣли часове и никой не Ви прѣкъсва.

П. Ивановъ: Моля ви се, азъ имамъ намѣрение да свърша за 10—15 минути.

Министъръ И. Пѣевъ: И азъ ще Ви моля, г. Ивановъ, да оставите частнитѣ случаи, защото законътъ не е внесенъ за тѣхъ. И азъ бихъ рекълъ, че онова, което ще внесе частни работи тукъ, може само да замъгли работата. Ако обичате, за мой хатъръ, не правете това.

П. Ивановъ: (Чете)

„Покана къмъ учителитѣ и учителкитѣ въ Радомирска околия.

„Другари и другарки,

„Едрата и дребната буржоазия, въ стремлението си да пази своитѣ интереси, води непримирима борба противъ социалистическото работническо и учителско движение. Тамъ, където послѣдното, както и у нашия край се е доста много разрастнало и продължава да се разраства въ ширъ и дълбочина, хайката противъ учителитѣ социалъ-демократи е гръзна.

„Всѣка ваканция, когато дойде врѣме за назначения и уволнения на учителитѣ и учителкитѣ въ селата и градоветѣ, не е била такава за почивка, а за душевни мъки и терзания“ — учителитѣ, г-да, говорятъ за душевни мъки и терзания, сега, когато по-

лучаватъ заплатата отъ народа и държавата. И това не сѫ хора, които нѣматъ понятие отъ нищо — „прѣдъ грозещата участъ, че ще се гладува. Учителитѣ настоятелства, заедно съ най-черната реакция — пошцината“ — забѣляжете и това, че единъ учителъ, който имаше претенцията да става свещеникъ, и той е противъ пошцината. Тогава значи да не зачитаме нашитѣ свещеници — (Продължава да чете) „сѫ дѣйствували и дѣйствуватъ систематически да не допуснатъ да учителствува нѣкой „разрушителъ“, сѣячъ на „опасни“ идеи срѣдъ подрастващото младо поколение и работниците“.

Понеже по-нататъкъ става дума за „другаря“ Александъръ Спасовъ, желателно е да ви обясня този случай, който е много важенъ. Може-би и г. министърътъ познава този случай.

Министъръ И. Пѣевъ: Не бихъ желалъ на такива случаи да се базираме.

П. Ивановъ: Не, ама да ви кажа какво може да направи единъ учителъ, като г. Спасовъ. Той прѣзъ 1907 г., когато стана стачката въ Перникъ, бѣ причината да побуди работническото население къмъ нея. Какво направиха селянитѣ и гражданитѣ противъ него? Дали заявление. Дисциплинарниятъ съвѣтъ казалъ: не, той е добъръ. Искатъ да го мѣстятъ — не могатъ. Това се повтаря не само въ Радомиръ, а навсѣкѣдѣ. А г. Спасовъ е държавенъ служителъ.

Прѣдседателствующъ Г. Згуревъ: Моля, г. Ивановъ, законопроектътъ се разисква по принципъ.

П. Ивановъ: Зная, но тѣкмо сега имамъ право да говоря по принципъ. (Продължава да чете) „Хайката бѣше особена яростна къмъ др. Ал. Сп-въ, който искаше да остане въ града, но училищното настоятелство възползувано отъ едно колективно заявление, съставено отъ съюзисти и подписано отъ 30 души еснафи, въ което се казва: „Не щеме сѣячи на марксовото сѣме, сѣячи на ежби и омрази, отъ които е и Ал. Спасовъ“, го отхвърли съ купъ хули и псувни по неговъ адресъ.

„Другари и другарки,

„Историята на учителското движение, изобщо както навсѣкѣдѣ въ нашата страна, така и въ Радомирско е пълненъ съ факти, вродѣ горния, поучителни за насъ. Тя ни показва, че дребната буржоазия, поради нестабилното си положение, употребява най-крупни мѣрки противъ наемнитѣ, когато тѣ се борятъ за защита на своитѣ интереси. Тя ни показва още, че дребната буржоазия — еснафството — не е никаква „прогресивна сила“, върху която народното учителство трѣбва да се облѣга при борбитѣ си съ свои господарь — държавата и съ това за липсътъ пѣтъ блѣсково опровергава теорията на българския учителски съюзъ за „опората“ върху „прогресивнитѣ обществени елементи“.

„Единствената опора за защита на интереситѣ си народното учителство трѣбва да търси въ редоветѣ на учителската социалъ-демократическа организация при съдѣйствието на работническата социалъ-демократическа партия“. Това е важно сега, г-да (Продължава да чете)

„Другари учители и учителки,

„Нашата група въ събранието си на 8 септември т. г., слѣдъ като се занима съ въпроса за отношенията на дребната буржоазия, еснафството изобщо, и радомирскитѣ еснафи, частно, къмъ учителитѣ социалъ-демократи, рѣши да бойкотира, като инициатори на прѣслѣдванята противъ нашитѣ другари слѣднитѣ лица: първо, г. Диневъ (книжаръ)“ — сега народенъ прѣдставителъ. И това се рѣшава отъ учителитѣ социалъ-демократи — да бойкотиратъ кого? Бацитѣ на своитѣ ученици. И това е продъл-

жавало години, защото, както ви казахъ, гражданитѣ сж се били обявили противъ Александъръ Спасовъ, искали сж да го отстранятъ, но не сж могли и въ края на крайщата, тия господа продължаватъ четири години да правятъ бойкотъ на търговцитѣ и еснафитѣ въ Радомиръ. Щомъ, г-да, има такива учители въ срѣдата на учителството — не казвамъ, че всички сж такива, защото далечъ е отъ менъ мисълта да обиждамъ учителското тѣло, това го казахъ и въ началото, но щомъ, казвамъ, има такива лица между учителитѣ, които обявяватъ бойкотъ противъ онѣзи, които имъ плащатъ заплата, мисля, че тъкмо на врѣме се явява законопроектътъ, който трѣбва да ограничи — и съ новитѣ измѣнения отчасти ограничава — тия, които искатъ да си разиграватъ коня, както желаятъ.

Относително духовенството, г-да, ще повтора пакъ да кажа, че духовенството влѣзло въ тоя съставъ, съ нищо нѣма да попрѣчи на дѣлото, а, напротивъ, ще помогне. Затуй не трѣбва да се явяваме противъ него. Трѣбва всички съ акламации да приемемъ духовенството да влѣзе въ този съставъ и да работи за българския народъ, защото и духовенството възпитава народа.

Въ заключение ще кажа, че тѣй, както е представенъ законопроектътъ, съ малки измѣнения относително такситѣ, споредъ моето схващане, е приемливъ, и азъ съ чиста съвѣсть ще гласувамъ за него.

Прѣдседателствующъ Г. Згуревъ: Има думата г. министърътъ на народното просвѣщение.

Министъръ И. Пѣвъ: Азъ ще моля да се вдигне засѣданието и за слѣдующето, което ще се състои въ деня, опрѣдѣленъ отъ правилника, да имаме сжщия дневенъ редъ. Има още нѣколко оратори записани. Надѣвамъ се, че тѣ ще се изкажатъ, за да мога и азъ да си кажа думата въ края на засѣданието.

Прѣдседателствующъ Г. Згуревъ: Прѣди да гласувамъ прѣдложението на г. министра, има да съ-

обща на г. г. народнитѣ прѣдставители, че е постъпилъ отъ Финансовото министерство законопроектъ за измѣнение и допълнение на закона за извънреденъ свѣрхсметенъ кредитъ отъ 50.000.000 л. за военни нужди отъ 29 септември 1912 г. Тоя законопроектъ ще се раздаде на народнитѣ прѣдставители и ще се тури на дневенъ редъ въ идущото засѣдание.

Освѣнъ това, ще моля народното прѣдставителство да приеме слѣдния дневенъ редъ за идущото засѣдание, което ще стане, споредъ правилника, въ срѣда, именно:

Второ четене законопроекта за продължение срока за прилагане закона за пѣтнитѣ и дневнитѣ пари на командированитѣ чиновници, служаци, работници и частни лица на служба въ новоосвободенитѣ земи и на ония граждански чиновници и служаци въ войската и по военното вѣдомство. Първо четене законопроекта за разрѣшение на Ямболската градска община да сключи заемъ отъ 150.000 л.; разглеждане прѣдложенията: първо, за одобрение безлихвения заемъ на българското дружество „Червенъ кръстъ“ съ премии, въ размѣръ на 6.000.000 л. номинални, подъ гаранцията на държавата; второ, за даване гаранция отъ държавата прѣдъ Българската земеделска банка за отпуснатитѣ отъ послѣдната заеми и храни за сѣме на бѣдното земеделско население прѣзъ 1912/1913 г., съгласно постановлението на Министерския съвѣтъ отъ 14 октомври 1912 г., протоколъ № 148;

Първо четене законопроекта за допълнение закона за народното просвѣщение — продължение разискванията.

Моля г. г. народнитѣ прѣдставители, които приематъ този дневенъ редъ за идущото засѣдание, да си вдигнатъ ржката. (Болшинство) Събранието приема.

Вдигамъ засѣданието.

(Вдигнато въ 6 ч. слѣдъ пладне)

Подпрѣдседателъ: Г. Згуревъ.

Прѣдседателъ: Д-ръ С. Даневъ.

Секретеръ: Ванко Георгиевъ.

Началникъ на Стенографското бюро: Т. Гължбовъ.